

II. BAYEZİD DEVRİNDE ÇUKUR-OVA'DA NÜFUZ MÜCÂDELESİ

İLK OSMANLI - MEMLÛKLU SAVAŞLARI

(1485 - 1491)

Prof. Dr. M. C. ŞEHABEDDİN TEKİNDAĞ

§ 1. Mücâdelenin siyasî sebepleri. — § 2. Karagöz Paşa'nın faaliyetleri. — § 3. Memlûk Sultanlığının mukabil tedbirleri. — (i) Adana Savaşı. — (ii) Hersek-Oğlu Ahmed Paşa'nın esâreti. — § 4. Davud Paşa'nın Varsak Seferi. — § 5. Hadım Ali Paşa'nın faaliyeti. — (i) Ağa - Çayırı Savaşı. — (ii) Dul-kadrlı — Memlûklu işbirliği. — § 6. Barış. — Belgeler.

XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Adana, Misis (=Maşşışa) ve zaman zaman Tarsus gibi şehirlerle Ayas ve Sis (=Kozan) civarlarında (=İklîmü'r-Ramazâniyye) hâkimiyet kuran Ramazan-Oğulları¹, bugünkü Mersin'den Gâvur-Dağları'na kadar uzanan Çukurova'da sâkin Kuştemurlu, Kosunlu, Kara-İsalu, Varsaklu, Durgudlu, Özer-Oğlu, Burnaz-Oğlu gibi Üç-Ok Türkmenlerini (=et-Türkmânî el-Ücoşî)² etraflarında toplamak suretiyle, bu mıntıkada büyük bir nüfuza sahip olmuşlar idi. Suriye'nin belli başlı haç ve ticâret yollarına hâkim noktalarda kurulan bu Beyliğin, Memlûk Sultanlığı bakımından arzettiği önemi takdir eden sultanlar, emâret beylerine teşrif (=emâret tevcihi) göndermek suretiyle, onların itâatlerini sağlamış idiler. Ancak, bu Beyliğin esasını teşkil eden Üç-Ok'ların, Boz-Ok'larla işbirliği yapmaları, bir çok antlaşmazlıklara sebep olmuştur. Nitekim, Memlûk Sultanlığı'nın, bu Türkmenlere karşı şiddetli hareketlerde bulunması yüzünden³, bura halkı aleyhlerine dönmüş, Bâbü'l-

¹ Ramazan-Oğulları'nın bu mıntıkadaki hâkimiyetleri hakkında bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul, 1961, s. 88 v.d.

² Bu Türkmen Boyları hakkında bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *aynı esr.*, s. 88 - 90; aynı müel., *Son Osmanlı - Karaman münasebetleri*, *Tarih Dergisi*, 17 - 18/1963, s. 55 v. d.

³ Bilhassa, Afşar, Kutbekiyye, Özerler, Burcâli ve Beğdili Boy ve Uluslarının teşkil ettiği Ayas - Türkmenlerinin Memlûklar tarafından şiddetle tenkil edilmesi,

Melik 4'i tutan Türkmenler, bu mıntıkaya hücum etmek isteyen Memlûklular ordularını ânî baskınlarla hezimete uğratmışlardır. Bu yüzden, Memlûklar, Çukur-Ova'da sâkin Boy ve Oymaklar arasında tefrika çıkarmak suretiyle, yeni faâliyetlere girişmişlerse de, Üç-Ok'lar, Özer-Oğlu, Burnaz-Oğlu ve Karaman-Oğulları ile anlaşılan Ramazan-Oğulları, Memlûklulara karşı bitmez tükenmez savaşırlara başlamışlar ve adı geçen Sultanlığın bu mıntıkadaki hâkimiyetini yok etmişlerdir. Bununla beraber, Ayas, Sis (=Kozan) kaleleri vasıtasıyla bu mıntıkadaki hâkimiyetlerini devam ettirmeğe çalışan Memlûklar, Bâb Antakiyye'yi tâmir 5, Bagras-Kalesi'ni 6 takviye ettirmek suretiyle, Üç-Ok'ların hücumlarına sed çekmek istemişlerdir.

Bununla beraber, XV. yüzyılın ilk yarısı, Ramazan-Oğulları'nın Çukur-Ova (bâzan: Çukur-Âbâd)ı Memlûklular hâkimiyetinden kurtarma çabaları ile geçmiştir. Nitekim, 1432'de Çukur-Ova'dan geçen Fransız Seyyahı Bertrandon de la Broquière, Ramazan-Oğulları'nın bu çabalarına işâret eder 6a.

Öte yandan, bu bölge ile ilk defâ ilgilenip, Memlûklularla işbirliği yapan Karaman-Oğulları'nı şiddetle te'dip eden Fâtih, bu Beyliğin yardımcılardan Durgud-Oğulları'nı Çukur-Ova'ya kadar tâkip ettirmiş, 1476'da Memlûklulara sığınan Karaman-Oğlu Kasım Bey'in iâdesini talep etmiş idi 7. Aynı senede Karaman-ili'ni kat'i olarak

Memlûklular müelliflerinin tenkidlerine sebep olmuştur. Meselâ bk. İbn Kâdı Şuhbe (ölm. 1448), *ez-Zeyl 'alâ Târihi'l-İslâm*, Bibl. Nat. Fond. Arap. Nr. 1598, I, 254/a; 'Aynî (ölm. 1451), *'İkdu'l-Cumân*, Veliyüddin Ef. Ktp. Nr. 2395, XIX, 241; Maqrîzî (ölm. 1442), *es-Sulûk*, Fâtih Ktp. Nr. 4379, 81/b.

4 Memlûklular kaynaklarında zikredilen bu kapının Payas, Misis yolu üzerinde, bugünkü Karanlık - Kapı (=Demir - Kapı) olması muhtemeldir.

5 1390'da Halep Nâibi Gümüşbuga el-Hamavî tarafından yapılan tâmir faâliyetini gösteren kitâbe hakkında bk. A. L. Mayer, *Saracenic Heraldry*, Oxford, 1933, s. 147; Van Berchem, *Inscripfen Oppenheim*, s. 41 v. d. fig. 4, 5. 899/1496 tarihli diğeri bir kitâbe: *BEO*, III, 1933, s. 21. Bağrâs hak. bk. R. Dussaud, *Topographie Historique de la Syrie Antique et Médiévale*, Paris, 1927, s. 433 v.d.

6 Bağrâs, eski Pagrae'ye izâfe edilmekte olup, aynı isimdeki geçidin (sonradan: Belen) medhaline hâkim bir noktada bulunan kalesi, Memlûk Sultanlığının hududlarını Üç-Ok Türkmenlerine karşı muhâfaza ile mükellef idi. Bağrâs'ın önemi hakkında bk. el'Umerî, *et-Ta'rif*, Mısır, 1312, s. 181; Maqrîzî, *es-Sulûk*, nşr. M. Quatremere, I, part 2, s. 266.

6a Bakınız: *Le Voyage d'Outremer*, nşr. Ch. Schefer, paris, 1892, s. 87 v.d.

7 Bakınız: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Nr. 5848. Krş. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Son Osmanlı - Karaman münasebetleri, Tarih Dergisi*, 17 - 18/1963, s. 71.

Osmanlı Devleti topraklarına katan Fâtih⁸, bu Beylikle yakın ilgisi bilinen Varsakları şiddetle tazyik ettirdiği gibi⁹, oğlu Bayezid de, kendisine muhâlefet eden kardeşi Gıyâsüddin Cem Çelebi ile Adana'da birleşen Durgudlu (İbn Kemal'de: *Turgud-ı 'anûd*), Varsaklu (*Varsak-ı pür nişâk*) Boy Beyleri ile uğraşmış¹⁰, Osmanlı kuvvetleri Varsaklara şiddetle hücum etmiştir¹¹.

Karaman-ili 1483'de bir eyâlet (= *Eyâlet-i Karaman*) haline getirilmesinden sonra¹², Osmanlılar, Çukur-Ova'da sâkin Üç-Ok'lar ile yeni münasebetler kurmağa muvaffak olarak, bu muntıkanın mukadderatı ile ilgilenmeğe başlamışlardır.

Ş I. MÜCADELENİN SİYASÎ SEBEBLERİ

Daha 1467'de Maraş ve Elbistan havalisine hâkim bulunan Boz-Ok'ların, yâni Dulkadırlıların başına geçen Süleyman Bey-Oğlu Şâh-Suvar Bey'i Memlûklara karşı himâye eden Fâtih, ertesine sene bu sultanlığa karşı sefere çıkmak niyetinde idi. Nitekim, Osmanlı kaynaklarında bu sefer: "*mukaddime-i feth-i Haleb ü Şam*" şeklinde zikredilmektedir¹³. Nihâyet, hayatının sonunda Memlûklara karşı sefere

⁸ 881 Ramazan (= 18 Aralık 1476) tarihli *Karaman Eyâleti Vakıfları Defterinden* anlaşıldığına göre (nşr. F. N. Uzluk, Ankara, 1958), Osmanlılar, aynı tarihte bu bölgeye dahil şehirlerin evkafını tesbit etmişlerdir.

⁹ Osmanlıların *Taşlık Silifke* (Başvekâlet Arş. *Maliye Defteri*, Nr. 31: *Seng Silifke*) Varsaklarına karşı girişdikleri savaşlar hakkında bk. İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt*, Fars. Yazm. Nuruosmaniye Ktp. Nr. 3209, 475/a; Neşri, *Cihânumâ*, nşr. Fr. Taeschner, Leipzig, 1951, s. 205; İbn Kemal, *Tevârih-i âl-ı Osman*, nşr. Ş. Turan, Ankara, 1957, s. 300; Hasan Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, Fars. Yazm. Nuruosmaniye Ktp. Nr. 3317, 120/a.

¹⁰ Tafsîlât için bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Son Osmanlı-Karaman münasebetleri*, *Tarih Dergisi*, 17-18/1963, s. 72.

¹¹ Bakınız: Ebu'l-Hayr, *Fetih-nâme*, Bibl. Nat. fonds Turc, Nr. 117, 143/a; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i âl-ı Osman*, nşr. Fr. Babinger, s. 132; Angiolello, *Historia Turchesca*, 1300-1514, nşr. I. Ursu, Bucureşti, 1910, s. 177 v.d.

¹² 888/1483 tarihli *Karaman Vakıfları Defterinden* anlaşıldığına göre (Belediye Ktp. M. Cevdet Yazmaları, Nr. O, 116), Karaman-ili, sahil kısmı İç-il ve merkezi Konya olmak üzere hâric tâbir olunan iki kısımdan ibâret bir vilâyet haline getirilmiştir. Ayr. bk. Başvekâlet Arş. *Evkaf Defteri*, Nr. 1; *Timâr Defteri*, Nr. 58; *Maliye Defteri*, Nr. 6890

¹³ Meselâ bk. Dursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, *TOEM*, 1330, s. 138. Hadîdî: *عزیم سفرکردن محمد خان || بقصد مصر شام عربستان* bk. *Tevârih-i âl-ı Osman*, Üniversite Ktp. Nr. 1268, 154/b, str. 10.

karar veren Fâtih¹⁴, bu maksadla yola çıkmış, fakat Gebze'de Sultan (=Tekfur) Çayırı'nda vefât etmiştir.

Aynı siyasete sadık kalan Bayezid, kendisine muhâlefet eden kardeşi Gıyâsüddin Cem Çelebi'yi dostça karşılayarak, onu mücâdeleye teşvik eden el-Melikü'l-eşref Ebu'n-nasr Seyfüddin Kayıtbay (1468 - 1495)'in¹⁵, Çukur-Ova'ya hâkim Üç-Ok'lar ile Maraş ve Elbistan'a sahip Boz-Ok'ları daimî baskı altında tutması üzerine, daha 1479'da Fâtih'le işbirliği yapıp kızı Ayşe-Hâtûn (Y. S. Selim'in annesi) u kendisine zevce olarak veren Dulkadirli Türkmen Beyi Alâüddevle Bozkurd Bey'i himâyeye karar verdi. Esasen, Dulkadır Bey'i, gönderdiği mektublarla¹⁶, Bayezid'i Memlûklar aleyhine teşvik etmekte idi. Öte yandan, Hindistan'da Dekkan'da hüküm süren Behmenîlerden (1347 - 1525) III. Muhammad-Şâh (1463 - 1482)'in, Veziriâzamı Hâce-i Cihân (=Hoca Mahmud Gâvân) ile Osmanlı Padişahına göndermiş olmasına rağmen¹⁷, diplomasi kaidelerine mugayir olarak, Kayıtbay tarafından müsadere edilen hediyeler yüzünden münfeil olan Bayezid'in tutumundan endişelenen Memlûklar, bir takım tedbirler almak zorunda kalmışlardır. Nitekim, Karaman Beylerbeyi Hadım Ali Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen 888/1483 tarihli arızadan anlaşıldığına göre¹⁸ (Belge I), Atabekü'l-Asâkir Emîr Özbek ez-Zâhirî emrinde Haleb'de toplanan Memlûk kuvvetleri, Ramazan-Oğlu Eflâtûn Bey ile maiyetindeki Boy Beylerinin yardımlarını te'min ettikleri gibi, Durgud-Oğlu (Mahmud Bey)'nu, Osmanlılara müşkülât çıkarmak maksadiyle, Ermenek üzerine göndermişler

¹⁴ Seferin Memlûklara karşı yapıldığı hakkında bk. Bihîştî, *Tevârih-i âl-ı Osman*, British Museum, Add. Or. Ms. 7869, 210/b; Dursun Bey, s. 172; İbn Kemal, s. 528; Hoca Sa'deddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, İstanbul, 1280, II, 47.

¹⁵ Bakınız: Âşık Paşa-Zâde, *Tevârih-i âl-ı Osman*, nşr. Âli, s. 213; İbn Tûlûn, *Vekayi-nâme*, nşr. Richard Hartmann: *Das Tübinger Fragment der Chronik des Ibn Tulun*, 3. Jahr, *Geisteswissenschaftliche Klasse, Heft 2*, Berlin, 1926, s. 167, str. 13-14; ayn. müel., *Mufâkahatü'l-Hillân fi Havâdisi'z-Zamân*, nşr. M. Mustafa, Kahire, 1381/1962, s. 53.

¹⁶ Alâüddevle'nin, "*Hazret-i Sultanım*" hitâbiyle Bayezid'e mektubu, bk. Topkapı Sar. Müz. Arş. Nr. 6385; *artza*, Nr. 6201.

¹⁷ Bu hususda bk. İdris-i Bitlisî, 540/b. Behmenîler hakkında bk. 'Ali b. 'Azizil-lâh-ı Tabâtabâ'i, *Burhân-ı Meâsir*, trc. J. S. King, *History of the Bahmani Dynasty*, London, 1900; E. Denison Ross, *An Arabic History of Gujârât*, London, 1910.

¹⁸ Topkapı Sar. Müz. Arş. Nr. 5972.

idi. Durgud-Oğlu'nun Süleyman Bey'le savaştığı bir sırada Alâüdevle harekete geçmiştir.

Başlangıçta, Osmanlılardan himâye gören Alâüdevle Bozkurt Bey, 889 Rebiü'l-evvel (=29 Mart - 27 Nisan, 1484) inde, Halep ve Safed Nâiblerini arka arkaya mağlup etmiş, Kayseri Vâlisi Ya'kup Paşa kuvvetleri ile birleşerek Mısır Büyük Emîr Âhurunun kurmuş olduğu tuzaklardan kurtulmuş, Elbistan-Sahrası'nda, Osmanlı askerinin gayretle Halep Nâibini telef edip Kal'atu'r-Rum (=Rumkale), Bire (=Birecik) ve Antep Nâibleri ve Halep Nüyük Hâcib (=Hâcibü'l-huccâb)i başda olmak üzere bir çok Çerkes Beylerini esir etmiştir¹⁹. Bu arada Memlûk ordusunun yardımcı kuvvetlerinden sayılan bir çok Urbânın²⁰ esir edilip ok atan başparmaklarının kesildiğine dâir kaynaklarda kayıtlar vardır²¹.

Bununla beraber, Emîr Silâh Timrâz eş-Şemsî baş-asker (=başu'l-asker)²² liğinde olup Mukaddemu'l-ulûfdan Emîr Özbek eş-Şağır, Emîr Aynal el-Fakih, Emîr Özdemur, Emîr Mogalbay ve sâir üme-

¹⁹ Bakınız: İbn İyâs, *Bedâ'iu'z-Zuhûr fi Vekâyi'i'd-Duhûr*, Mısır, 1311, II, 221. Tercüme: *Histoire des Mamlouks Circassiens*, II, 872-906, trad. par G. Wiet, Le Caire, MCMXLV, 234; İbn Tûlûn, nşr. R. Hartmann, s. 166; İdris-i Bitlisi, 541/a; es-Sehâvî, *Vecizü'l-Kelâm*, Arap. Yazm. Köprülü Ktp. Nr. 1189, 185/a, 185/b; İbn Kemal, *Defter VIII*, Ali Emîri ktp. Nr. 32, 36/a.

²⁰ Kaynaklarda *Ecnâdu'l-'Arab* isimle kayıtlı 'Urbân (=Arap kabileleri) in savaş esnasında Memlûk Ordusuna vermekle mükellef olduğu kuvvetler, mühim bir yekûna yükseliyordu. Memlûk teşkilâtındaki rolleri ile sayıları hakkında bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul, 1961, s. 155. Hemen ilâve edelim ki, Türkmenlerle daimî temasta bulunan Urbândan bir kısmı, meselâ, Benû Kilâb, XV. yüzyılın başında iğdiş atlara (Türk atları) biniyor ve Türkçe konuşuyordu: « يتكلمون بالتركية ويركبون الأكايش » bk. Kalkaşandî, (ölm. 1418), *Şubhu'l-A'şâ*, Mısır, 1913-9, IV, 231, str. 14.

²¹ Meselâ bk. Âşık Paşa-Zâde, s. 214; Sa'deddin, II, 50; İbn İyâs, II, 226; terc., II, 238.

²² XV. yüzyıl Memlûk teşkilâtında kullanılan Türkçe "baş", önceleri Naķibü'l-Ceyş veya Naķibü'l-'Asâkir yerine (meselâ bk. Kalkaşandî, XII, 453; İbnü'l-Furât, *Tarihü'd-Düvel ve'l-Mulûk*, Beyrouth, 1936, VIII, 132), sonra da, baş'ale'l-'Asker, başu'l-'Asker (meselâ bk. İbn İyâs, II, 55, str. 30; 58, str. 15; İbn Tûlûn, nşr. R. Hartmann, s. 166), sonraları başkumandan yerine (Âşık Paşa-Zâde, "leşkere baş koşdı, s. 229) kullanılıyordu. Bununla beraber, *Tarihü'l-Meliki'l-Eşref Kâ-yübây* (Bibl. Nat. fond Arabe, Nr. 5916, 7/a, str. 13-14) da: "وجعله باشا على" « وجعله باشا على » şekline tesadüf ettiğimizi de belirtmek isteriz.

rânın yönettiği el-Memâlikü's-Sultâniyye²³, süratle Malatya'ya giderek burasını takviyeye muvaffak olmuştur. Nitekim, bu kaleye karşı giriştikleri teşebbüsde muvaffak olamayan Osmanlı - Dulkadirli kuvvetleri, 5.000 kişilik el-Memâlikü's-Sultâniyye tarafından Malatya Derbendi'nde kurulan pusuya da düşmüşlerdir. Bunun üzerine, önce, Alâüddeve Bozkurt Bey'in başında bulunduğu Boz-Ok'lar, Sonra da, Kayseri Vâlisi Ya'kup Paşa mağlûp olmuşlardır (Ramazan 889/Eylül 1484); Ya'kup Paşa, zorlukla kaçabilmiş, birdenbire Osmanlılar aleyhine dönüp Ya'kup Paşa'nın ordugâhını yağmalayan Alâüddeve ise, Tıbrabus-Şam ve Tarsus Nâiblerini serbest bırakmak suretiyle Memlûklara baş vurmuştur²⁴.

Bu son muvaffakiyete rağmen, Atabekü'l-Asâkir Emîr Özbek ez-Zâhiri'nin tavsiyesi üzerine, Emîr Âhur Sâni Canibey Habîb'i bir tarzkiye mektubu ile Bayezid'e gönderen Kayıtbay²⁵, müsadere olunan eşyalar hakkında izahatta bulunmak lüzûmuna kani olmuş idi. Bununla beraber, Kayıtbay'ın mektubuna ilâveten Halife el-Mütevekkil 'ala'l-lâh Ebu'l-İzz 'Abdi'l-'Aziz'in iki Müslüman devlet arasında sulhu tavsiye eden bir *memorandumunu* da Bayezid'e takdim eden Memlûklu elçisinin bu teşebbüsünde muvaffak olamadığı anlaşılmaktadır.

Ş 2. KARAGÖZ PAŞA'NIN FAÂLİYETLERİ

Nitekim, Üç-Ok Türkmenleri'nden Kuştemurlu, Kosunlu ve Kara-İsalu²⁶'ların desteklerini te'min eden Karaman Beylerbeyi ve

²³ Kaynaklarda *Memâlikü's-Sultân* olarak da kaydedilen *Memâlikü's-Sultâniyye*, *Muqaddem* ismindeki emirlerin idâresinde olup, umûmiyetle, Sultanla beraber bulunmak ve Kâl'etü'l-Cebel'de nöbet tutmak suretiyle mühim bir rol oynamıştır. Bunlar hakkında bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s. 151-2; aynı müel., *XIV. asrın sonunda Memlûk Ordusu*, *Tarih Dergisi*, 15/1960, s. 85 v.d.

²⁴ Bakınız: Âşık Paşa-Zâde, s. 214; İbn Tûlûn, nşr. R. Hartmann, s. 166.

²⁵ Bakınız: İbn İyâs, II, 227; terc., II, 238; es-Sehâvî, 186/b; İbn Kemal, *Defter VIII*, 37/a.

²⁶ İbn Kemal'in, diğer Osmanlı kaynaklarından ayrı olmasına rağmen, *Tahrir Defterleri* ile bağdaşan haberleri, Berdan-Çayı ile Seyhan arasında sâkin Kuştemurlu, Tarsus'la Külek arasındaki mintikada (*Tekfur-Beli*, *Tapu*, 450, s. 654) yerleşik Kosunlu ve Adana civarında mukim Kara-İsaluların menşeleri ile yaylakları hakkında bizi tenvir etmektedir. Bk. *Defter VIII*, 38/b. *Tahrir Defterleri*'nde, Kosunlar, Durgud-Oğulları'na tâbi cemâatlerden sayılmakta olup (meselâ bk. *Tapu Def. Başvekâlet Arş. Nr. 32; Evkaf Def. Nr. 1*), Niğde'deki Timârları zikredilmektedir (*Maliye Def.*

Şehzâde Abdullah Çelebi'nin Lâlâsı Karagöz Paşa, Memlûklar tarafından himâye edilen Durgudlu²⁷ ve Varsaklu²⁸ Türkmenler'ine karşı bir te'dip seferine memur edilerek, ileri yürümüş, Durgud-Oğlu'nun sığındığı üç Hisarı alarak, içlerine Dizdârlar ile Hisar-erleri yerleştirmiştir. İbn Kemal, bu Hisarların isimlerini Manyân, Aydos ve Kızılca-Hisar olarak kayd etmektedir (bk. *Defter VIII*, 23/a).

Bundan sonra, harekâta devam eden Karagöz Paşa, başda Doğan Sâ'i tarafından müdâfaa edilen Külek-Hisarı olmak üzere, Adana ve Tarsus kalelerini zapt "*Köyleriyle illeri Boylariyle teshir*"²⁹ etmiştir (890 Cumâde'l-ulâ/1485 Mayıs)³⁰. Âşık Paşa-Zâde, bu arada, Analık-Şın (= النقيش انقش, Pozanti'ye bağlı Anahşa olacak), Muzlık ve Sis'e tâbi Bars-Bıt (eski: partzer - pert = yüksek kale mânasına olup *Tapu Defteri*'nde: بارس بيت) gibi Hisarlar yanında

Nr.567, s. 82). Bununla beraber, Külek'den evvel dağ eteğinde bulunan Kosunlu (Nahiye-i Kosun, *Tapu*, 450, S. 653) halkının bu mntıkada 400 seneden beri bulduklarına inandıklarını 965/1557'de burayı ziyaret eden Kıtubüddin-i Mekkî zikretmektedir, bk. *el-Fevâ'idü's-Seniyye fi'r-Rihleti'l-Medine ve'r-Rûmiyye*, Veliyüddin Ef. Ktp. Nr. 2440. Nşr. E. Kâmil, *Tarih Dergisi*, 1/2, 1937, s. 25. Aynı şekilde, önce, Lârende (= Karman) civarında Eski-il mezreâlarında sâkin Kuştemurların Niğde'ye gittikleri anlaşılmaktadır, bk. *Tapu Def.* Nr. 392. Krş. Neşri, s. 225; Kâtip Çelebi, *Cihânnümâ*, s. 602.

²⁷ Bir çok cemâat (= Oymak) a ayrılan Durgud-Oğulları (bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Son Osmanlı - Karaman münasebetleri*, s. 55, not. 55), zaman-zaman Çukur-Ova'ya iniyorlardı. Nitekim, bazı *Tahrir Defterleri*'nde bu hususa dair kayıtlar vardır (bk. Başvekkâlet Arş. *Tapu*, Nr. 32, s. 96-157; *Maliye Def.* Nr. 125, s. 9 v.d.).

²⁸ Tarsus ile Karaman-ili arasındaki dağlık mntıkada sâkin Varsakların, sonradan, Niğde'ye tâbi Karaca-Dağ'a yerleştikleri anlaşılmaktadır (bk. *Maliye Def.* Nr. 567, s. 69).

²⁹ Karagöz Paşa, Rikâb-ı Hümâyûna gönderdiği arızasında, Külek-Kalesi önüne gelindiğini, Alâüddeve ve sâir Beylerle müşâvere edilerek, düşman kuvvetlerini mağlup edip, düşmandan kaçarak kendilerine sığınan Mustafa Paşa kölesi Ahmed Bey'le Germiyan-Oğlu ve 20 Cündinin feth edilen Külek-Kalesi'nde muhafız olarak bırakıldığını bildirmektedir, bk. Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 5844 (Belge II). 930/1523'den sonra yazıldığı anlaşılan *Tapu Defteri*'nde (bk. Başvekkâlet Arş. Nr. 450, s. 708), Külek-Kalesi'nin ve Külek-Kalesi yolunun (= *farik-i kal'e-i Külek*) Kosun'a tâbi oldukları belirtilmektedir.

³⁰ Bakınız: İbn Kemal, *Defter VIII*, 38/a, İbn İyâs, II, 229; terc., II, 244; İbn Tûlûn, *Mufâkaha*, s. 70; Âşık Paşa-Zâde, s. 215; Neşri, s. 226; Marino Sanuto, *I Diarii*, nşr. Nicolo Barozzi, Venezia, MDCCCLXXX, IV, 326. Alâüddeve'nin arızaları, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 5703, 6194, 6201.

kâfirler (Ermeniler?) elinde bulunan diğer dört kalenin³¹ de zapt edildiğini kaydeder. Bayezid, karagöz Paşa'nın avdeti üzerine, yeni fethedilen kalelerin muhâfazasını Musa ve Mustafa Beylerle kayınbiraderi Ferhad Bey'e tevdi etmiştir.

Hemen ilâve edelim ki, Kuştemurlu, Kosunlu ve Kara-İsalu Türkmen Boyları istisnâ edilecek olursa, bu mıntıkanın diğer Boy ve Ulusları, Osmanlı hâkimiyetini kabul etmemiş görünmektedirler. Nitekim, Ceyhan-Suyu'nun kenarında Üç-Ok'lardan Gündüz-Oğlu Mehmed Bey, Ramazan-Oğlu Ömer Bey, Özer-Oğlu Mekki Bey gibi beylerle savaşmak zorunda kalan Osmanlı Beyleri, bunlardan Gündüz-Oğlu'nu öldürüp Ramazan-Oğlu'nu esir olarak Bayezid'e göndermelerini müteâkip³², maiyetlerindeki Subaşılar ile Hisar-erlerini kalelere dağıtmışlardır. Öte yandan, Bayezid, Haleb'e yeni Memlûk kuvvetlerinin gelmesi üzerine, Anadolu Beylerbeyi Hersek-

³¹ 450 numaralı *Tapu Defteri*'nde (s. 887, 889) Sis'e tâbi kalelerden sayılıp Ermeni halkla meskûn lemerd (لمرد), Feke olabilir. Bununla beraber, Sa'deddin (II, 49) 'de Külek, Anakşın (انقشن) Millen (=Milvân), Bars-Bıt Hisarlarının kâfir tasarrufunda olduğu ve "*Karagöz Paşa'nın dört Hisarı kâfir elinden intizâ idüp kale zâbitlerini ihrâc ve reâyasına vaz'-ı cizye ve harâc eyledi*" ği kaydedilmektedir. Ancak, Milvân'ın daha sonra fethedildiği bilinmektedir. Öte yandan, Hadîdi'de bu kalelerin Türkleştirilmesine dair kayıtlar vardır:

حِصَارَ اِچِرَه قَوْمَزْ كَنَافِرْدَه دِيَارْ
 نَوَاحِي دَه وَطَنْ اَيْدِنْدِي كُفَّارْ
 بُوْرُبْ اَصْنَامِيْنِي چَاكِيْنْ كِيْدَرَلَرْ
 حِصَارُكْ كِيْلْسَه سِيْنْ مَسْجِدْ اِدِرَلَرْ
 قِيْلَاغُكْ اُولُو دِيْرِيْنْ اِتْدِي جَامِيْعْ
 اِجِنْدَه نُورِ اِسْلَامْ اُولْنْدِي لَامِيْعْ

bk. 162/a, str. 3-5. Muḥammed b. İbrâhim b. Muḥammed b. Zâhiri'l-Ḥanefî'ye göre, 820/1417 de el-Melikü'l-Müeyyed'in Baġrâs'a gelmesinden beri, bu mıntıkanın Ermenileri, Memlûk Sultanlığına itâat etmişler, Sultan da "*o cemâatın her birine hil'at buyurub kal'elerine göndermiştir*", bk. *Kitâbu Keşfi'l-ğumem*, terc. Leyşî Çelebî, İzzet Koyunoġlu Ktp, 163/a. Ayrıca bk. *Pèlerinage du Marchand Basile*, nşr. Mme B. de Khitrowo, *Itinéraires Russes en Orient*, Genève, 1889, s. 255.

³² Bakınız: Aşık Paşa-Zâde, s. 216; Hadîdi, 162/b.

Oğlu Ahmed Paşa'yı hududların muhâfazasına memur ettiğinden, mühim bir kuvvetle yola çıkan mezkûr Paşa, Ereğli'ye gelerek burada konaklamıştır.

§ 3. MEMLÛK SULTANLIĞININ MUKABİL TEDBİRLERİ

(i) Adana Savaşı

Varsakların, bilhassa Durgudluların Karaman-ili'ne hücumlarını yeni Osmanlı fetihlerinin sebebi olarak ileri süren Bayezid'e mukabil, Kayıtbay, büyük hazırlıklara girişmiş ve askerlerine de pek çok para dağıtmış idi. Nitekim, bu cümleden olarak Atabekü'l-Asâkir³³ Emîr Özbek baş-askerliğinde olup Büyük Emîr Âhur³⁴ Kânsuh Hamsemie, Emîr Meclis³⁵ Özdemur, Tanı-Bay kara, Timrâz eş-Şemsî, Tagrî-birdî Tatar gibi ümerâyı, büyük Memlûklu kuvvetleri ile Haleb'e sevk eden Kayıtbay, 5972 numaralı vesîkadan anlaşıldığına göre : "askerün a'lâsına birer kürk ve yüzer eşrefî³⁶ ve ednâsına dahi ellişer eşrefî" dağıtmış idi (Belge I). Verilen emir üzerine, Atabekü'l-Asâkir Emîr Özbek, maiyetindeki kuvvetlerle Bagraz-Dağı'nı aşip Cihan (=Ceyhan) Suyu'nun kenarına gelmiş, suyu köprü kurarak geçmesini müteâkip, Ayas-Hisarı'na³⁷ vasil olmuştur. Kaynaklardan anlaşıldığına

³³ Emîr mi'e Muqaddem Elf rütbesini hâiz emirler arasından seçilmiş olmakla beraber, üç Muqaddem'in tahsisatını şahsında birleştirip, Nâibü's-Saltana'dan sonra, Memlûk Sultanlığının en mümtâz mevkiini işgal eden Atabekü'l-Asakir, XIV. yüzyılın sonunda Emîrül-Kebîr, XV. yüzyılda da Beylerbeyi tesmiye olunmuştur. Tafsilât için bk. M.C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s. 133-4.

³⁴ Emîr Âhuru'l-Kebîr hakkında bk. M.C. Şehabeddin Tekindağ, *ayn. esr.*, s. 46 v.d.

³⁵ Vazifeleri hakkında bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *ayn. esr.*, s. 77, 128.

³⁶ Memlûk Sultanlığında kullanılan Eşrefî, Osmanlı Maliyesinde de toplanıyor, icâbında sefer maslahatı için dağıtılıyordu. Nitekim, Hadım Ali Paşa'ya sefer maslahatı için verilen esbab arasında 2.000 Eşrefî verildiği, 917/1511 tarihli vesîkada zikredilmektedir, bk. Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 6204.

³⁷ Halep Nâibü's-Saltanalığına tâbi nâibliklerden olan Ayas, bu mıntakanın tabi'i limanı olduğundan, mühim bir ticâret merkezi sayılıyordu. Sis (=Kozan), Misis, Adana ve Tarsus'a kadar giden ticâret yollarının başlangıç yeri Ayas idi. Bakınız: W. Heyd, *Histoire du Commerce du Levant*, trc. F. Raynaud, Leipzig, 1886, II, 82; N. Nicolay, *Navigations et pègrinations*, Lyon, 1568, s. 148; L. Alishan, *Sissouan*, Venise, 1885 (Ermenice), s. 356-395; V. Langlois, *Rapport sur l'expl. Arché. de la Cilicie...., pendant les années 1852-1853*, s. 52.

göre, bu kalede toplar döktüren³⁸ Atabekü'l-Asâkir, yeniden harekete geçerek Adana-Köprüsü'nün³⁹ başına gelmiştir.

Öte yandan, bu bölgenin muhâfazası ile vazifeli Musa, Mustafa ve Ferhad Beylerin, Memlûkların ileri yürüyüşlerini durdurmak çabaları neticesiz kaldı. Şiddetle cereyan eden çarpışmalarda büyük şecâat gösteren Osmanlı paşaları, şehid oldukları gibi, aynı şecâati gösteren Anadolu askerinden pek çoğu savaş meydanında kaldı⁴⁰; esir düşenler ise, iplere dizilerek, önce, Halep'e, Şam'a, sonra da Kahire'ye sevk edildiler. Bu sırada Adana-Hisarı⁴¹ önüne top ve mancınık yerleştirip, hendeğini de dolduran Memlûklar, kale muhâfızlarını tazyike başlamışlar idi.

³⁸ Bugün Askerî Müzede bulunan bu devre âid bir top (=midfe²) ile üstündeki kitâbesi ve tavsifi hakkında bk. Halil Edhem, *Sultan Kayıtbay namuna bir top*, *TOEM*, Nr. 45/1333, s. 129-139.

³⁹ Seyhan-Suyu (bâzen: Kızıl-Irmak) üzerinde 300 metreye yakın uzunluktaki 21 gözlü taş köprü(=arapça kaynaklarda: Kañtara) İmparator Hadrianus tarafından inşa ettirilmiş olup, seyyâhların nazarı dikkatlerini çekmiştir. Nitekim, 1432 de köprüyü gören Bertrandon de la Broquière'in verdiği bilgiler (bk. *Le Voyage d'Outremer*, nşr. Ch. Schefer, Paris, 1892 s. 87), 1466'da Marchand Basile (*Pèlerinage*, s. 255), 1529'da Gazzî (Bedrüddin Ebi'l-Berekât Muhammed el-Âmirî eş-Şâfi'i, *el-Meñâlî'ü'l-Bedriyye fi Menâzili'l-Rûmiyye*, Köprülü Ktp. Nr. 1390. Nşr. *Tarih Semineri Dergisi*, 1937, 1/2, s. 22), 1547'de Chesneau tarafından tamamlanmıştır (bk. *Le Voyage de Monsieur d'Aramon*, Paris, 1887 s. 146). Ayrıca *Tapu Defterlerinde* de bu köprü hakkında bilgiler bulunmaktadır. Meselâ bk. Başvekâlet Arşivi, *Tapu Defteri*, Nr. 450, s. 1003.

⁴⁰ Bakınız: İbn Kemal, *Defter VIII*, 43/b; İdris-i Bitlisi, 541/a; Âşık Paşa-Zâde, s. 217; Hoca Sa'deddin, II, 51; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-ı Osman*, nşr. Fr. Babinger, s. 133; Âli, *Kühû'l-Ahbâr*, Türk. Yazm. Üniversite Ktp. Nr. 5959, 140/a; Hadîdî, 163/b.

⁴¹ Şehre ve batı tarafından Seyhan-Suyunun mecrasına hâkim küçük bir tepenin üzerinde olan Adana-kalesi, üstünde kuleleri olan surlarla çevrilmiş idi. 1836 ya kadar mevcudiyetini muhâfaza eden kale, burayı gören seyyâhlara göre, dört köşeli ve sağlam, 500 adım (1707'de Hisarı gören Paul Lucas'a göre: 308 adım) muhitinde, 7 kuleli ve demirden iki kapılı (daha X. yüzyılda sekiz kapılı olduğu İbn Havkâl ile İştâhri tarafından belirtilmekte olup, aynı husus, vakfiyelerde de t'eyid edilmektedir) olup, doğuda, Seyhan-suyu ile, diğer üç cihette de hendeklerle kuşatılmış idi, bk. B. de la Broquière, s. 87; D'Aramon, s. 146; Gazzî, s. 22; Evliyâ Çelebî, *Seyahat-nâme*, IX, 333; Charles Texier, *Küçük Asya*, trc. Ali Suat, İstanbul, 1340, III, 283; Alishan, *Sissouan*, Trc. Venise, 1899, s. 296 v.d., 301 v.d. *Tapu Defterlerinde* kapılardan Tarsus-kapısı (=Bâb-ı Tarsus) zikredilmekte olup, Adana suru (= سور اطانه) na dâir bâzi kayıtlarda bulunmaktadır, bk. Başvekâlet Arşivi, *Tapu Defteri*, Nr. 450, s. 1 v.d., 997.

Bu son durum üzerine, Ereğli'de bulunan Anadolu Beylerbeyi Hersek-Oğlu Ahmed Paşa, esas Osmanlı kuvvetlerinin başına geçerek, yanında Karaman Beylerbeyi Karagöz Paşa ile Hızır Bey-Oğlu Mehmed olduğu halde, Adana'nın imdadına koştu. Hersek-Oğlu Ahmed Paşa, Adana'luların kaleden çıkıp Memlûkluların topraklarını tahrip ettikleri bir sırada⁴², büyük bir şecâatle savaştı ise de, kendisinin serdarlığını çekemeyen Karagöz ve Hızır Bey-Oğlu'nun ihânetleri, Karamanlı askerinin (= *Sipâhiyân-ı Karaman*) kaçması üzerine, Atabekü'l-Asâkir Emîr Özbek emrindeki Memlûklulara mağlup olup, esir düştü;⁴³ kendisine yardımdan istinkâf eden Sancak Beylerinden Hızır Bey-Oğlu, Trabzon Beyi Sinan ve Ankara Beyi Niğde'ye kadar kaçdıkları gibi, diğer Sancak Beyleri "*kılıç çıkarmadan*", "*ok atmadan*"⁴⁴ Adana-Suyu (= Seyhan. Kaynaklarda: Kızıl-Irmak)na döküldüler. Hemen ilâve edelim ki, Osmanlı Sancak Beylerinin savaştan kaçmaları hususu, İstanbul'da büyük bir üzüntüye sebep olmuştur. Nitekim, kaçanların tesbiti ile tevkifleri hakkında ilgililere yazılan fermânların çokluğunu misâl olarak zikredebiliriz. Bu arada 891 Rebiü'l-Âhirinde İstanbul'da yazılıp Vezir Davud Paşa'ya gönderilen bir fermânda (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Nr. 5592), savaştan kaçan Karagöz Paşa'nın tevkifi ile Karahisar-Kalesi'ne sevk edilmesi ve hapsedilmek üzere Dizdârına teslimi emrediliyor idi (Belge III).

(ii) Hersek-Oğlu Ahmed Paşa'nın Esâreti

Hâdiseye çağdaş Osmanlı müellifi Âşık Paşa-Zâde, Mısır askerinin Hersek-Oğlu'nu ihâta ettiklerini, pâdişâhın 200 Yeniçeri kulunun Hersek-Oğlu ile birlikte iyi cenk etmek suretiyle kırıp kırıldıklarını kaydettikten sonra, neticede Mısır askerinin galip gelerek : "*Hersek-*

⁴² Âşık Paşa-Zâde s. 217; Hadîdî, 163/b :

حِصَارُكَ خَلَقْتَنِي قَابُوْ أَجْدِي جِقْدِي
فَتِيلٌ يَبْرِينَهُ طُوبَهُ مَيْخُ قَقْدِي

⁴³ Bakınız: İbn İyâs, II, 234; tcr. II, 254; es-Şehâvî, 189/b; İdris-i Bitlisî, 541/b; İbn Kemal, *Defter VIII*, 45/a; Oruç b. Âdil, s. 134; *Anonim*, nşr. Fr. Giese, Breslau, 1922, s. 118; Âli, 140/b.

⁴⁴ İdris-i Bitlisî, 541/b.

Oğlu'nun atını sikirlediler ve kendüyü mecrûh idüb tuttular" demektedir⁴⁵. Öte yandan, çağdaş Memlûklü müellifi İbn İyâs (Muhammed b. Aḥmed el-Hanbelî, 1448-1524), 40.000? (أربعين ألفاً) Osmanlı askerinin şehid düşdüğü Adana Savaşında: "*Ahmed Bey b. Hersek başda olmak üzere bir çok Osmanlı ricâlinin Mısır askeri tarafından esir edildiğini ve pek çok mal, at, deve, silâh, börk ve kumaşın yağma edilip, takriben 120 Osmanlı sancağının alındığını ve bir hayli Osmanlı askerinin de başlarının kesildiğini*", zikretmektedir⁴⁶. Hemen belirtelim ki, çok çetin geçtiği anlaşılan bu Adana Savaşında Memlûk ümerâsından bir çoğu telef olmuştur.

Çağdaş müelliflere göre, savaştan sonra Adana-Hisarı'ndan amanla çıkarılan 1.500 Osmanlı askeri de dahil olduğu halde, esirlerden kimi Halep'e, kimi Şam'a, kimi de Kahire'ye götürülmüş ve bu şehirlerde hakaretle boyunlarına kâfir haçı takılarak, yürüyemeyip yolda kalanlar da şehid edilmiştir⁴⁷.

Öte yandan, Adana-Hisarı'nı tahrip ederek Halep'e gelen Memlûklü Ordusu⁴⁸, Atabekü'l-Asâkir Emîr Özbek'e karşı serkeşlik ederek, Kahire'ye avdet etmek istemiş idi. İbn İyâs'dan anlaşıldığına göre, Atabek, sultanın emri ile, her memlûka 50'şer dinâr dağıtmak suretiyle, muhtemel bir ayaklanmayı önlemiştir⁴⁹. Bununla beraber,

⁴⁵ S. 231. krş. Sa'deddin, II, 53; Hadîdî, 164/a; İbn İyâs, II, 234. Ayrıca bk. A. Gritti, *Relazione...*, *Le relazione degli ambasciatori Veneti al Senato durante il secolo decimosesto*, nşr. E. Albèri, Series 3, III, Florence, 1855, s. 20; Marino Sanuto, *I Diarii*, IV, 326.

⁴⁶ «وفيه وصل دوادار نائب حلب و أخبر بصحة كسرة ابن عثمان والقبض على أحمد بك بن هرسك وجماعة من امراء ابن عثمان وأعيانهم وقد أخذ العسكر المصرى من الذهب مالا يحصى من خيول وجمال و سلاح وبرك وقاش وغير ذلك واخذوا صنّاجهم وكانوا نحوا من مائة وعشرين صنّاجا وقد قطعت عدة وافرة من رؤس عسكر ابن عثمان...» bk. II, 234, str. 26-29; 235, str. 1; trc. II, 254.

⁴⁷ «عهدله حصاردن بيك بش يوز كشي چقارديلر ، ارنلرين طوتساق ايدوب آچ ، يالين آياق ، يالينچاق ايه ديزديلر ، دخي كيمن حلبه وكيمن شامه وكيمن مصره كوندرديلر ، هر شهره كم وارديلر حقارتله بويونلرينه كافر حاجن طاقديلر ، يوريمويوب يولده قالانلك بويونن . شهيد ايتديلر .» bk. Âşık Paşa - Zâde, s. 231, str. 11 - 14.

⁴⁸ Adana-Hisarı'nın ikinci, fakat kat'i tahribi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa (1789 - 1848) nın 1832 Anadolu yürüyüşü sırasında meydana gelmiştir.

⁴⁹ II, 240; terc., II, 261, 263.

1486 Kasımında Kahire'ye merâsimle giren Atabekü'l-Asâkir Emîr Özbek, yaya veya atta olmalarına rağmen zincirlerle bağlı Osmanlı askerini halka teşhir ettikten sonra, Sultanın yanına çıkmış, boynunda zincir olan Hersek-Oğlu Ahmed Paşa, Kayıtbay tarafından tekdir edildikten sonra Emîr Âhur Kânşuh Hamsemie'ye teslim edilmiştir.

Hâdiselere çağdaş Memlûklü müellifi İbn İyâs, esir Osmanlı askerinin Kahire'deki defilesini şu şekilde anlatmaktadır : “Önde, yalın ayak, başları demir halkalarla bağlı Osmanlı askeri geliyordu ; subaylar at üstünde olmakla beraber, zincirler içinde idiler ; sancaklar baş aşağı edilmiş idi. Meşhur kumandan Ahmed b. Hersek, boynunda halka ile geçti. Sultan onları saltanat odasında bekliyordu ve Ahmed b. Hersek'i şiddetle tekdir etti. Onu, büyük Emîr Âhur Kânşuh Hamsemie'ye tevdi ettiği gibi, diğerlerini de vazîfeliler arasında taksim etti : Kadî'l-Kudâtlar bile hisselerini aldılar”⁵⁰.

Memlûkların, Osmanlılar hakkında beslemekte oldukları fikirleri belirtmek maksadiyle Van Berchem tarafından neşredilen *Corpus Inscriptionum Arabicarum*'da mevcut olup Hersek-Oğlu Ahmed Paşa'nın Mısır'daki esâretiyle ilgili arabça bir kitâbeyi zikretmek isteriz :

Kitâbe, Kahire'de, eski Kal'atu'l-Cebel (=dağ - kalesi) in arka tarafında bulunan Cebel Cuyûşî denilen yüksek yere giden yolun üzerinde Mihmândar Emîr Ya'kub-Şâh isminde birisinin inşâ ettirmiş olduğu sarnıç ve türbenin üzerinde olup metni şöyledir :

« ما انعم الله به على العبد الفقير الحقير تراب الاقدام يعقوب شاه المهتندار عمارة هذين الصهريجين والقبتين في دولة المقام الشريف الخاقاني الفغفوري الفريدوني تاج ملوك العرب والعجم خادما الحرمين الشريفين الذي فاق اقرانه من الملوك بالعلم والعمل والفروسية ابوالفتوحات السلطان - قايتباي - منها جريان عين عرفة وعين بيت المقدس وعمارة مسجد الخيف والحرم النبوي على ساكنه افضل الصلوة والسلام وتوجه العساكر المنصورة الى مملكة الروم لرد عساكرهم فلما ان تقابل العسكران وهجمت العساكر المنصورة عليهم كالأسود الضراغم فضيقوا عليهم الارض بما رحبت فاسمعهم الا الفرار ففروا كحمر مستنقرة فرت من قسوة فوق في قبضتهم باش عساكرهم ابن هرسك ومن دونه وشبع من لحوم قتلهم الضبايع والذئاب والنور والعقبان فاحضروهم في السلاسل والاغلال بين يدي الحضرة العظمة وصانجتهم منكسة بالحوش الشريف وكان يوما ما كتب مثله في تواريخ الملوك السالفة وكان الفراغ في سنة احدى وتسعمائة ».

« فلما دخلوا إلى القاهرة كان لهم يوم مشهود وقدامهم الاسراء من عسكر ابن عثمان⁵⁰ وهم مزنجرين والضاجق منكسة وكان صحبتهم جماعة من أعيان امرائه وهم بزناجير على خيولهم وصحبهم أيضا باش عسكر ابن عثمان وهو أحمد بك بن هرسك وهو راكب وفي عنقه زنجير وقيل ان ابن هرسك كان أميراً كبيراً أتى ابن عثمان فلما عرضوا على السلطان وهو بالحوش عاتب أحمد بن هرسك ووجّه بالكلام ثم سلمه إلى الأمير قانصوه خمائة أمير اخور كبير ثم وزع بقية » bk. II, 240, str. 21 - 26; trc., II, 263.

Tercümesi :

“Bu fakir, hakir ve ayaklar turâbı köle Mihmandâr Ya’kup Şâh’ın nâil olduğu Allah’ın ni’metlerinden biri de, bu iki sarnıç ve iki kubbenin inşâsıdır ki, makam-ı şerif-i Hâkanî ve Fakfûrî ve Feridûnî, Arap ve Acem Meliklerinin tâcı, Hadîmu’l-Haremeyn eş-Şerifeyn olan ve akranı bulunan Meliklere ilim, amel ve bahadırılık ile tefevvuk eden abu’l-futûhât Sultan Kayıtbay’ın zamanında vâki olmuştur. Bu cümleden : Arafât ve Beytü’l-Mukaddes’in sularını akıtmış, Mescidü’l-Hayf ile Haremü’n-Nebevî’yi de tâmir etmiştir. Rum (=Anadolu) ordularını geri çevirmek için muzaffer askerlerini Rum (=Anadolu) memleketine gönderdi. İki ordu karşı karşıya geldikde, muzaffer askerleri düşman üzerine arslanlar gibi öyle hücum ettiler ki, saha, geniş olduğu halde, bunlara orası dar gelerek kaçmaktan başka çare bulamadılar. Bunun üzerine, ürkmüş vahşi humârların bir arslanın önünden kaçdıkları gibi firâr ettiler. Serdarları olan Hersek-Oğlu ve maiyetinden bâzıları esir düştüler, maktûllerinin cesedleri sırtlanları, kurdları, arkbabaları ve kartalları doyurdu. Esirleri, zincirlere bağlı oldukları halde, başları yere eğik sancakları ile el-Huşuş-ş-şerif’de Sultanın huzuruna getirdiler ve bu gelip geçmiş Meliklerin tarihlerinde misli görülmemiş bir gün idi. İnşâatın bitimi : 901/1496”.⁵¹

Bununla beraber, 1486 Kasımında Kahire’ye getirilen Hersek-Oğlu Ahmed Paşa, Aralık 1486 (=Muharrem 892) da Kayıtbay tarafından sebest bırakılmış ve diğer Osmanlı esirleri ile birlikte İstanbul’a avdet etmiştir⁵². Çağdaş müelliflerin bildirdiklerine göre, Kayıtbay’ın, başda Hersek-Oğlu olmak üzere Osmanlı esirlerini serbest bırakması, Bayezid ile anlaşmaya bir vesile aramasından ileri geliyor idi. Nitekim, İbn İyâs, « وقد أشيع أمر الصلح بين السلطان وابن عثمان » kaydı ile sulh şâyialarına işâret eder.

Ş 4. DAVUD PAŞA’NIN VARSAK SEFERİ

Öte yandan, bu son mağlûbiyete Varsaklar ile Durgudluların sebep oldukları kanaatine varan Osmanlı Devleti, Tarsus işinden şimdilik ferâgat edip Varsak-ili’ne⁵³ bir sefer açmak niyetinde idi.

⁵¹ Bakınız: *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Aarabicarum*, II, partie: *Egypte*, fasc. I: Le Caire, s. 547, kitâbe Nr. 364. Ayr. bk. H. Edhem, *Hersek-Oğlu Ahmed Paşa’nın esâretine dâir Kahire’de bir kitâbe*, *TOEM*, 28/1330, s. 200 - 202.

⁵² Bakınız: es-Sehâvî, 195/b; İbn İyâs, II, 242; trc., II, 265 v. d.

⁵³ XV. yüzyılın ilk yarısında Karaman-ili’ni resmen ziyâret eden ‘Aynî, Varsak-ili’ni, Tarsus ile Karaman-belde (=il) si arasında, üzeri büyük ağaçlarla

Nitekim, 1487'de Veziriâzam Davud Paşa, maiyetinde" 4.000 *Yeniçeri*, 10.000 *Azap*, *Rumeli ve Anadolu askeri*, *top arabaları ve tüfeklerle*"⁵⁴ Ala-Dağ'dan hududu geçtiği gibi, Rumeli Beylerbeyi Hadım Ali Paşa da, Semendere'den hareket edip Veziriâzamin ordusuna iltihak etmek maksadıyla, Gelibolu'dan gemilere binmiş ve Anadolu'ya geçmiş idi. Osmanlıların geniş çaptaki hazırlıklarını dikkatle tâkip eden Memlûkların, Tarsus ile Küvâre'yi hemen tahliye edip toplarla harb âletlerini de Ayas'a naklettikleri anlaşılmaktadır. Davud Paşa'nın Divân'a gönderdiği bir mektuba göre (Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 8599), Ayas'a götürülmek üzere gemiye konan toplar ile harb âletleri, bir baskın sonunda Hıristiyan (= *kâfir*, Rodoslular?) gemicilerinin ellerine geçmiştir. İbn İyâs, Kayıtbay'ın, Mısır'ın istilâsı ile neticelenecek bir Osmanlı hücumundan korkduğunu kaydetmektedir.

Ancak, Üç-Kapu (= Üç-Kapulu, Uç-Kapu?) Yaylası'nın öte yanında Koça-Boğazı (Âşık Paşa-Zâde'de: Koca-kalesi) yakınındaki Aladağ eteğinde⁵⁵ kendisine bir çok hükümler gönderilen "*Emîr-i muazzam Nuyin-i a'zam*" Alâüddevle'nin (İbn Kemal, *Defter VIII*, 15/b) iltihakiyle daha da kuvvetlenen Osmanlı Ordusu, "*Taş'a varıb Turgud-oğlunu ihrac ve Varsakun hakkından gelmek*"⁵⁶ üzere üç koldan Varsak-ili'ne karşı harekete geçti: Davud Paşa, Kapu-kulu askeriyle Bulgar-Dağı'⁵⁷ndan, Rumeli Beylerbeyi Hadım Ali Paşa, Rumeli askeriyle Tarsus'dan, Anadolu Beylerbeyi Sinan Bey ise Ulaş-Yurdu

örtülü sarp dağlardan bir belde olarak târif eder:

« بلاد ورسخ وهى بلاد بين طرسوس وبلاد بن قرمان وهى من جبال شامخه مشتمل على اشجار عظيمة »

bk. *İkdu'l-Cumân*, Arap. Yazm. Cârullah Efendi Ktp. Nr. 1591, IV, 793. Ayrıca bk. Makrîzî, *es-Sulûk*, Arap. Yazm. Fâtih Ktp. Nr. 4380, IV, 51, 53. Öte yandan, Kâtip Çelebî, Silifke'nin Kuzey-Doğusundaki kısmına hâlâ Varsak-Dağı denildiğini kaydeder, bk. *Cihânnümâ*, s. 611. Bununla beraber, Cemâat-ı Varsak, sonradan, Niğde'ye tâbi Karaca-Dağ'a yerleşmiştir, bk. Başvekâlet Arş. *Maliye Defteri*, Nr. 567, s. 69.

⁵⁴ Bakınız, İbn Kemal, *Defter VIII*, 45/b; Âli, 141/a; Oruç b. Adil, s. 134.

⁵⁵ Hükümlerde : Koça-Boğazı, bk. Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 9615. Ala-Dağ ile Uç-Kapu arasında bulunan Koca-Kale (bâzan: Hoca-Kale) ve Ala-Dağ hak. bk. Kotschy D. Theodor, *Reise in den Cilicischen Taurus über Tarsus*, Gotha, 1858, s. 124; L. Alishan, *Sissouan*, trc. Venise, 1899, s. 151.

⁵⁶ Davud Paşa'nın tahrirâtı: Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 8599.

⁵⁷ Bugünkü Bolkar-dağı. Bu dağda sâkin Cemâat-ı Bulgarlu'nun rolü ve timârları hakkında bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Son Osmanlı-Karaman münasebetleri*, *Tarih Dergisi*, 17-18/1963, s. 60-1.

(يورت اولاش) ⁵⁸ tarafından yürüyerek, her taraftan Varsak-ili'ni kuşattılar.

Bu muntıkayı gayet iyi bilen Âşık Paşa-Zâde'nin kaydına göre (s. 233. Ayr. bk. Hadîdî, 165/b), bu yürüyüş sırasında Buğa-Oğlu, Akbaş-Oğlu, Elvan-Oğlu, Sümer (=Sümek = Sümed) - Oğlu, İğdir-Oğlu, Evren-Oğlu, Adalı-Oğlu, Oğuz Bey (-Oğlu), Arık Şeytan-Oğlu gibi Varsak Boy Beyleri Davud Paşa'ya ilticâ etmek zorunda kalmışlar ve bu Paşa ile birleşerek, Karaman-Oğullarını istihlâf eden Durgud-Oğlu Mahmud'un, Alâüddeve'nin şefâatine rağmen, ⁵⁹ Durgud-ili'nden sürülmesinde en mühim rolü oynamışlardır ⁶⁰. Nitekim, Davud Paşa, mahlûl olan Tarsus Sancağı'nın bu Beylerden Emin Bey-Oğlu Mehmed Bey'e tevcihi hakkında Divân'a gönderdiği tahriratta (Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 11351): "*Livâ-i mezkûrun şimdi hâsılı yoktur ve lâkin ziyâde harâcı vardır, Boy Beylerine ve Kethudâlarına ve bâki a'yânlarına in'amlar olunub riâyet-i tâm olunmak lâzım ve lâbüddür deyü benim halimi Âsitâne-i Devlete arz ediverün*" demekde idi. Diğer bir tahrirata göre (Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 8599) ise, Durgudlara tarafdar olup, Durgud-Oğlu'nun vâlidisi ile kardeşini anlaşmak üzere öne süren Alâüddeve, oğlu Kasım'ın sancağının Tarsus'a naklini istemekte idi.

Öte yandan, faâl bir rol oynamak kararında olan Davud Paşa, Âsitâne-i Devlete gönderdiği tahriratta (Top. Sar. Müz. Arş. Nr.

⁵⁸ Ulaş-Yurdu, Tarsus'un Kuzey-batısı ile Bulgar-Dağı arasında olup, 930 (1524) dan sonra yazıldığı anlaşılan *Tapu Defteri*'nde (Başvekâlet Arş. Nr. 450), Tarsus'a tâbi Ulaş Nahiyesi (*Nahiye-i Ulaş der Livâ-i Tarsus*, s. 745) olarak geçmektedir. İbn Kemal, bu diyârda mevcut 7.000 mikdarı evin Beyi olarak Uyuz Bey'i gösterir ki, biz bu Bey'in isminin Ulaş-Oğlu Hüseyin Bey olduğunu, İdris-i Bitlisi'de bulunan bir kayda istinaden (475/a) belirtmiş idik, bk. *Son Osmanlı-Karaman münasebetleri*, s. 60, not. 76. Varsak'lara tâbi Ulaş Boyu (*Boy-ı Ulaş*), ismi geçen *Tapu Defteri*nde, muhtelif Cemâatlere ayrılmış görülmektedir. Bunlardan, Evlâd-ı Hüseyin Bey, Rüstem Bey, Katı-Yaylu, Çaparlu, Kızıl-Muradlu Cemâatlerini zikredebiliriz ki, sonlarına "*an Boy-ı Ulaş*" şeklinde ilâveler yapılmıştır, bk. s. 745 - 783.

⁵⁹ Bakınız: Davud Paşa'nın tahrirâtı: Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 8599. Bu tahriratta, Alâüddeve'nin i'tirazı belirtilmekte, Durgud-Oğulu'nun vâlidisi ile kardeşinin gelmeleri ihtimaline karşı ne şekilde hareket edilmesi icap edeceği sorulmaktadır.

⁶⁰ İbn Kemal, Uyuz Bey'in etbaiyle geldiğini, Ali Paşa'nın Karataş'ın içini başdan başa dolaşıp Akdeniz kenarına indiğini, sonra tekrar Bulgar-Dağı'na çıkıp Davud Paşa ile buluştuğunu kayd eder, 46/b. Bu sefer hakkında bk. İdris-i Bitlisi, 542/a; Oruç b. Âdil, s. 134; Âli, 141/a.

9625): “İmdi, Özbek (Atabekü'l-Asâkir Emîr) Haleb'de piyâdesin arz edib oturmuş ve egerçi muhârebe etmek kasdın idermiş ve amma Bağrâz (بغراز) dan beriye gelmek ihtimâli yokdur, belki öte yüze aşduğumuzdan sonra cemiyetleri bozula, ihtiyat idacek halleri yokdur” diyerek durumu belirtmekde, mütemmim bir tahriratında ise (Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 11356), bu kadar hazırlıklar yapıldıktan sonra Memlûklarla savaşmak arzusunun izhar etmekde, aksi halde : “*etrafda olan aduvarın her biri her birin hareket edib baş kaldıracaklarını*”, zirâ, “*hepsinin nazarı bu cânibe*” olduğunu izah ediyor idi (Belge IV).

Aynı tahriratlarda, Alâüddeve Bey'in dayısı Çiçek Bey-Oğlu Burhan Bey'in ve Mü'min Bey'in yanlarında dörder oğulları olduğu halde ilticâlarını belirten Davud Paşa'nın fikir ve mütalâalarının nazarı dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, verilen emir üzerine geri dönmek ve Akşehir yanındaki İstabl-Çayırı'nda askere izin vermek zorunda kaldı.

§ 5. HADİM ALİ PAŞA'NIN FAÂLİYETİ

(i) Ağa-Çayırı Savaşı

Bununla beraber, Osmanlıların büyük bir savaş hazırlığı içinde buldukları görülmektedir. Nitekim, gerek Mısır'da ve gerekse Batıda Osmanlı kara ve deniz kuvvetlerinin Memlûklara karşı harekete geçeceği kanaati hâkimdi⁶¹. Kıbrıs'ı ellerinde bulunduran Venedikliler, Osmanlıların bu bölgede girişecekleri harekâta karşı tedbir aldıkları bir sırada, Kahire'de bulunan Akkoyunlu elçisine mürâcaat eden Kayıtbay, Ya'kup Bey'in tavassutu ile Adana, Tarsus ve Karaman (Karaman-ili ?)ı teslim etmesi şartıyla Bayezid'le anlaşma teşebbüslerine geçmiş idi.⁶²

Bu arada, Kıbrıs'ın Magosa (=Famagusta) Limanı'nda Osmanlı donanmasına üs verilmesi için Venedik'e bir elçi gönderen Bayezid'in bu teşebbüsünde muvaffak olamadığını da belirtmek isteriz. Zirâ, Memlûk Sultanlığı ile yapılan anlaşmalara sadık kalan Vene-

⁶¹ Bakınız : İbn İyâs, II, 248; es-Sehâvî, 195/b; “*il detto Signor Turco fece grand'apparato per mer et per Terra contra il detto Soldano*”, bk. Donado da Lezze (Angiollo), *Historia Turchesca*, 1300-1514, nşr. I. Ursu, s. 185.

⁶² «مضمونها : إن أراد أبو يزيد ذلك فليسلم إلينا بلادنا أدنه و طرسوس و قرمان وإن « bk. Ibn Tûlûn, nşr. R. Hartmann, s. 164, str. 3-5; *Mufâkaha*, s. 80, str. 6-7.

dik Senatosu, Osmanlı teklifini red etmiş idi. Öte yandan, Kayıtbay, bilmukabele, İtalyan Cumhuriyetlerine, ezcümle, Floransa'ya elçiler göndermiş ve Batı ile anlaşmaya çalışmıştır.⁶³

Bütün hazırlıklarını ikmal eden Osmanlı Devleti, 18 Mart 1488 (=3 Rebi'ü'l-Âhir 893)de, Rumeli Beylerbeyi iken kendisine vezirlik tevcih edilen Hadım Ali Paşa'yı, maiyetinde 2.000 Yeniçeri, Azap ve timârlı asker, Rumeli Beylerbeyi Halil ve Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşalar olduğu halde 60.000 kişilik bir kuvvetle Çukur-Ova'ya gönderdiği gibi, evvelce esir olduğunu belirttiğimiz Hersek-Oğlu Ahmed Paşa'yı da 100 yelkenliden mürekkep bir filonun başında Akdeniz'e sevk etmiştir.⁶⁴

Hadım Ali Paşa, Karaman Beylerbeyi Ya'kup Paşa'nın iltihakını müteâkip, maiyetinde Yeniçeri, Sipâhi, Azap askeri, pek çok top ve tüfek olduğu halde, Konya Ereğlisi yoluyla Adana'ya girmiş, gerek burayı ve gerekse Tarsus-kalesini tahkim ederek, sahildeki Ayas-kalesi üzerine yürümüş, kale Nâibinin firârı üzerine, Osmanlı donanmasının da yardımıyla bu kaleyi hiç bir mukavemet görmeksizin, zapt etmiştir (Nisan - Mayıs 1488)⁶⁵. Bundan sonra, Halil Paşa'nın gayretiyle, Sis'e tâbi Aynzerbe (=Anazarba, ar : عين زربى), Ayas'a tâbi Küvere (كواره=Küvâre), Tarsus'a bağlı Nemrun (eski lambrun), Adana'ya bağlı Milvân (eski Molevon, *Tahrir Defteri*'nde : ميلوان) ve Subey Bik⁶⁶ tarafından müdâfaa edilen Sis (=Kozan)^{66a} kalelerini birbiri

⁶³ Angiolello (=Donado da Lezze), s. 185; *Documenti*, nşr. Müller, Florence, 1879, s. 237. Ayrıca bk. Âşık Paşa-Zâde, s. 229. Bu arada, Memlûkların dostu Aragon Kralı Fernando'nun Sicilya'dan Suriye ve Mısır'a buğday sevk etmek için Papa'ya mürâcaat edip, lüzümlü müsaadeyi aldığı zikretmek isteriz. Bk. Antonio de la Torre, *Documentos sobre relaciones internacionales de los Reyes Catolicos*, III, Barcelona, 1951, Sene: 2. I. 1488; 5. II. 1488, Nr. 1, 9, 30. Krş. Muzaffer Arıkan, *Türk-İspanyol münasebetleri...*, D. T. C. Fak. Tarih Araş. Dergisi, II/1964, 2-3, s. 272.

⁶⁴ Bakınız: İbn Kemal, *Defter VIII*, 48/a; İdris-i Bitlisi, 543/a. Angiolello, Kapudan-ı derya Hersek-Oğlu (=Capitaneo Generale era Carzegoli)nun 80 gemi ile gittiğini (s. 186) kaydeder. Marino Sanuto'da ise 100 gemi hazırlandığı zikredilmektedir, bk. *I Diarii*, IV, 326.

⁶⁵ İbn Kemal, *Defter VIII*, 48/b; İdris-i Bitlisi, 543/a; İbn İyâs, II, 250; trc., II, 281; İbn Tûlûn, nşr. R. Hartmann, s. 164; *Mufâkaha*, s. 95; Angiolello, s. 186.

⁶⁶ İdris-i Bitlisi, Subey (سبى) in kendi zamanında (*el-yevm*) Şam Melikü'l-ümerâsı olduğunu kaydeder, bk. 543/a.

^{66a} Kilikya Ermeni Krallığının Tarsus'dan sonra ikinci merkezi olan Sis, taşlı bir dağın üzerine amphithéâtre şeklinde inşâ olunan kalesi, alçak surları ile

peşi sıra zapt ile muhâfızlarını esir eden Hadım Ali Paşa, bu kalelere Subaşılardan emrinde Hisar-erleri yerleştirmiştir.

Öte yandan, Osmanlı donanmasının hareketinden ve son muvafakiyetlerden endişelenen Venedik Senatosu, Kıbrıs'ı himâye etmek maksadiyle, Francesco di Prioli kumandasında 40 gemiden müteşekkil bir filoyu acele ile Kıbrıs'a göndermiş⁶⁷, Hersek-Oğlu emrindeki Osmanlı donanmasının Magosa (=Famagusta) ya bir çıkarma yapmasına mâni olmuştur. Bu yüzden, önce Ayas'ın zaptına yardım edip, sonra da Trablus-Şam sahillerini tehdid eden Osmanlı donanması, İskenderun sahil geçidinden geçecek olan Memlûk kuvvetlerini tesbit ile karaya asker çıkarmağa memur edilmiş idi⁶⁸. Nitekim, Osmanlılar, Bâbü'l-Melik önüne gelip derbende henüz giren Memlûkların öncüsü Bilâd-ı Nablus Şeyhi İbn İsmâil'i mağlup ettilerse de, gemilerden karaya yeni asker ve mühimmat çıkardıkları bir sırada, arkadan gelen Atabekü'l-Asâkir Emîr Özbek kuvvetlerine yenildiler.⁶⁹ Esasen, bu sırada çıkan âni bir fırtına sebebiyle Osmanlı gemilerinin bir kısmı batmış, bir kısmı da geçid önünden ayrılmağa mecbur olmuş idi. Bu yüzden, yüzerek sahile çıkan Osmanlı kuvvetlerini bertaraf eden Memlûklar, Bagras-Geçidi'ni geçerek Ayas yoluyla Adana'ya gelmişler⁷⁰ ve Ağa-Çayırı'nda ordugâha girmiş bulunan Osmanlı ordusunun karşısında mevzi almışlardır.

Atabekü'l-Asâkir Emîr Özbek ez-Zâhirî baş-askerliğinde hareket eden 40.000 kişilik Memlûk Ordusu, Emîr Silâh Timrâz eş-Şemsî ve Emîr Âhur Kebîr Kânsuh Hamsemie, Barsbay Kara, Tani-Bek el-Cemâlî, Tani-Bek Kara, Yaşbek el-Cemâlî, Kânsuh Elfi gibi seçkin Emîrler ve sâir Mukaddemlerden, Erba'in, 'İşrevât Emîrleri, Hâs-

meşhur olup, Halep Nâibü's-Saltanalığına bağlı idi. Sis hak. bk. V. Langlois, *Voyage à Sis*, Paris, MDCCCLV, s. 3-17; aynı müel., *Inscriptions*, Paris, 1854, s. 17; St.-Martin, *Mémoires Historiques et Géographiques sur l'Arménie*, Paris, 1819, II, 437; L. Alishan, *Sissouan*, s. 211 v.d.

⁶⁷ "Bayseto, fato armata di velle 100, itum a la Jayza o ver Cypro; Capetanio Zeneral nostro Francesco di Prioli, con 40 galie, va in Cypro et quello custode.", bk. Marino Sanuto, IV, 326; Angiolello, s. 186

⁶⁸ « كوهسار بقراسك انا كنده كنار دريايه اوغرايان يولى باغليوب » bk. İbn Kemal, 48/a.

⁶⁹ Bakınız: İbn Tûlûn, nşr. R. Hartmann, s. 164; *Mufâkaha*, s. 96-97; İbn Kemal, 49/a; İdris-i Bitlisî, 543/a; İbn İyâs, II, 253.

⁷⁰ "Fatta l'adunanza in Antiochia, passarono la montagna Negra et andarono intorno al golfo della Jazza...", bk. Angiolello, s. 186.

sekî, Eclâb yanında Dımaşk, Halep, Trablus-Şam, Sayda ve Remle askerlerinden mürekkep olup, Şam-Türkmenleri (= *Terâkime-i Şam*)⁷¹, Ramazan-Oğlu, Durgud-Oğlu, nihâyet, Bilâd-ı Nablus Şeyhi İbn İsmâil ve Bîkâ' Emîri İbnü'l-Haneş⁷² gibi Urbân Emîrleri tarafından da destekleniyordu.⁷³

17 Ağustos 1488 (=8 Ramazan 893) de Adana civarındaki Ağa-Çayırı'nda karşı karşıya gelen Osmanlı ve Memlûkluk kuvvetleri şu şekilde dizilmişlerdir :

Hadım Ali Paşa, İsfendiyar-Oğlu Kızıl Ahmed Bey, Turhan-Oğlu Ömer ve Mehmed Beyler, Yahya Paşa yanında olduğu halde merkezi tutmuş, Yeniçeriler ise ön tarafında mevki almışlardır; Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa, Karaman Beylerbeyi Ya'kup Paşa ile Velî-yüddin-Oğlu Ahmed Paşa ve Süleyman Bey sağ, Halil Paşa ise Rumeli askeri ile sol tarafı tutmuşlardır, ayrıca, İskender Bey ve Evrenos-Oğulları İsa ve Süleyman Beyler sağ, Ohri Sancak-Beyi Hüseyin Bey sol kolun öncülüklerini yapıyorlardı.

Öte yandan, Atabekü'l-Asâkir Emîr Özbek ez-Zâhirî, Memâlîkü'l-Ümerâ ile merkezde, Dımaşk Melikü'l-Ümerâsı Şam askeri ve Türk Emîrleri ile sağda, Halep Emîrî'l-Ümerâsı kendi bölgesinin Nâibleri ile sol tarafda mevki almışlardır; Timrâz eş-Şemsî, 4.000 mızraklı cundî⁷⁴ ile öncülük ediyordu.

⁷¹ Daha XI. ve XII. yüzyıllardan beri Suriye'de yerleşen Türkmen guruplarından Terâkime-i Şam, Memlûk Sultanlığı teşkilâtında *Vâfidiyyeyi* (Vâfidiyye hak. bk. Quatremère, *Hist. des Sult. Mam.*, II, part. I, 245; D. Ayalon, *The Wâfidiyya in the Mamluk Kingdoms, Islamic Culture*, XXV, 1951, s. 89 - 104) teşkil ederek, Sultan tarafından tevcih edilen iktâ (=timâr)larında, kendi Beylerinin emrinde, derbendleri veya sahilleri muhâfaza ile savaş vuku'unda yardımcı kuvvet te'min ediyorlardı. Tafsilât için bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s. 83 v.d., 156.

⁷² Sayda ve Beyrut taraflarında sâkin Arap Şeyhlerinden olup, Memlûk kaynaklarında Bîkâ Emîri veya Muqaddem'i (= *Muqaddemu'l-'Urbân*) olarak zikredilen Nâşîru'd-Dîn Muhammed b. el-Haneş, I. Selim devrinde mühim bir rol oynamış, Memlûklara karşı Osmanlıları desteklemiştir. Bu Emîr hakkında bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Bîkâ Emîri Nâşîr ad-Dîn Muhammed ibn al-Haneş'a dâir bir vestika, Tarih Dergisi*, 16/1961, s. 107-112.

⁷³ Bakınız: es-Sehâvî, 206/a; İbn Tûlûn, nşr. R. H. s. 164; *Mufâkaha*, s. 97; İdris-i Bitlisî, 543/a; Âli, 141/a.

⁷⁴ Bakınız: İdris-i Bitlisî, 543/b; Sa'deddin, II, 56-7. Cundî'nin levâzımlarından labbud (= Yağrılık), ok ve yayın kullanılışı ile mızraklı süvarinin ata binip inmesi ve hasmın mızrağını düşürmek üzere topuzla vurması, muayyen bir metoda göre

Memlûklara şiddetle saldıran Osmanlılar, önce galip gelip Şam Melikü'l-Ümerâsının kuvvetlerini dağıttılar; İbnü'l-Haneş ile İbn İsmâil maiyetlerindeki Urbânla kaçtılar⁷⁵. Ancak, Osmanlı sancağı altında döğüşen Karamanlı Sipâhilerin (= *Sipâhiyân-ı Vilâyet-i Karaman*) kaçmaları, Evrenos-Oğullarından İsa ve Süleyman Beylerin şehâdetleri, nihâyet, Halil Paşa'nın gayretsizliği yüzünden mağlup olan Osmanlı Ordusu, büyük bir tehlikeye maruz kaldı; Timrâz eş-Şemsî, 4.000 mızraklı cündî, Ramazanlu, Durgudlu ve Varsaklu Türkmenlerle firârilere şiddetle tâkip ederek Osmanlı ordugâhını yağma etti⁷⁶.

Bu arada, Osmanlıların mağlubiyetinden haberdar olmayan bir kısım Memlûklu askeri, sür'atle Haleb'e çekilmek istemiş ve Bağras-Geçidi'nde bulunan Hersek-Oğlu Ahmed Paşa'nın hücumuna uğramış ise de, bunun neticeye bir tesiri olmamıştır. Bununla beraber, Hadım Ali Paşa, kapu-kulları ve kendi adamları ile mukavemet ettiği gibi, Halil ve Yahya Paşalar da Memlûklara şiddetle saldırmışlar idi⁷⁷. Bu yüzden, tam bir hezimetten kurtularak, ordugâhlarını terk eden Osmanlı kuvvetleri, beraberlerinde sürükledikleri top ve tüfekleri Adana-kalesi'ne taşıyıp mukavemet edecek zamanı bulabilmişlerdir. Nitekim, gerek bu son mukavemet ve gerekse Hersek-Oğlunun muvaffakiyeti üzerine, Emîr Özbek, Haleb'e dönmek kararında idi. Ancak, Durgud-Oğlu ile Varsak Beylerinin ısrarları üzerine geri dönerek Adana-Kalesi'ni mancınık ve toplarla muhâsaraya başladı. Üç ay devam eden muhâsara sonunda barut mahzenine ateş düşen kalenin muhâfızları kapıları açıp, amanla "*ahd u peymân*

tatbik ediliyordu. Tafsilât için bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı, Harp fenni*, s. 157-8.

⁷⁵ Bakınız: İbn Tûlûn, nşr. R. H. s. 164; *Mufâkaha*, s. 97.

⁷⁶ Bakınız: İbn Tûlûn, nşr. R. H. s. 163; İbn İyâs, II, 254; trc., II, 286; es-Sehâvî, 206/a. Sarıca Kemal, bilhassa, Varsakların orduyu vurmalarına işâret eder :

طَلَامِشِ اوردِیْ اوراده ورسق || که ورسق فُرصت اولمقده اولور طاق

bk. *Tevârih-i âl-ı Osman* (= *Selâtin-nâme*, Üniversite Ktp. Nr. 331 (yazılışı : 895/1490), 109/b.

⁷⁷ İbn Kemal, 50/a. Sarıca Kemal, Halil Paşa'nın şâhâne cenk ettiğini belirtir:

خلیل باشا طورر انده شهانه || آلایلر بغلیوب خسروانه bk. 109/a, str. 3.

ve müekkid-i imân ile” teslim olmak zorunda kaldılar (Eylül 1488= Zu'l-Hicce 893) ⁷⁸.

Öte yandan, Hadım Ali Paşa, mukavemetin imkânsızlığı karşısında “*yüz aklıgile gitmek yeğdür deyüb, bk. Anonim, nşr. Fr. Giese. s. 121*” Konya Ereğlisi ve Lârende (=Karaman)ye çekilerek, dağılan kuvvetleri toplamış ve savaşta gayretsizlikleri görülenlerin tesbitine başlamıştır. Nitekim, Bayezid, savaştan kaçdıkları tesbit edilen Kayseri Sancak Beyi Yular-kısdı Sinan Bey, Karesi Sancak-Beyi Kırıl-Oğlu İshak Bey, Karaca Paşa-Oğlu İskender Çelebi, Anadolu Kethüdâsı ile defterdarını, diğer savaştan kaçanlarla birlikte zincire vurulup gönderilmesini talep etmiş idi. Hoca Sa'deddin Efendi de bulunan bir kayde göre (II, 61), İstanbul'a gönderilen harb suçluları, uzun müddet Yeni-Hisar (=Rumeli-Hisarı)da hapsedilmişler, evvelce Karahisar'a gönderildiğini bildiğimiz Karagöz Paşa ise idâm edilmiştir.

Osmanlıların Çukur-Ova'dan çekilmeleri üzerine, henüz mukavemet eden kalelerin büyük bir müşkilât içinde kaldıkları anlaşılmaktadır. Nitekim, Adana civarındaki bir kaleden Kemalü'l-Fakir imzası ile “*Begüm Hazretleri*” hitâbiyle paşalardan birine, belki de bizzât Hadım Ali Paşa'ya(?) gönderilen bir mektubda, adı meçhul bir kalenin acıklı durumu belirtilmekte, Küvâre-kalesi'nin dahi muhâsara edildiği haber verilmektedir. Bir vekayi-nâme şeklinde yazılan 22 Şevvâl 893 (=Eylül 1488) tarihli bu mektubu (Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 8919) bir fikir vermek üzere aynen neşrediyorum :

“*Kale yarım kaledir, Hisâr-beğgesi yok ve hendeği nâtemam, yapısı yaş, bir günde dört tob urdı, kapısı önündeki kerme parelenüb delindi, bir iki tob dahi dokunsa yere indirirdi ve kapı üstü pare pare olub çatladı, üzerine yazılan tarih parelenüb yere döküldi, şöyle ki, bir darbe (ye) dahi tahammül edemez oldu, ol sebebden kapının iç yüzi çatmalanub doldırıldı, gayrı yerden uğru kapısı açıldı ki taşra çıkub tob atmak için ve ol yıkılan kermenin iç yanından boyunca çatma attırub doldurdık, her hangi cânibi bir iki gün döğüb on beş yığirmi taş ura, ânı yere beraber eder, atduğu taş üç karışdur, ölçüsü dahi*

⁷⁸ Bakınız: İbn İyâs, II, 254; Âşık Paşa-Zâde s. 235; İdris-i Bitlisi, 545/a; Oruç b. Âdil, s. 135; Sa'deddin, II, 60; Âli, 142/a; Angiolello, s. 186. Bu savaşta vefât edenlerden bir kısmının Edirne'de bulunan mukataaları, 895/1490'de, Bayezid'in imâretine vakf edilmiştir, bk. M. Tayyib Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul, 1952, s. 122 v.d.

irsâl olındı, göresiz nenin gibi taşla döğülür, bundan büyük dört tob dahi dökürüb bâzı ernub tecrübe için atılab, bâz dahi erne yürür bir tobla dört beş taşdan bu kadar idcek, dört beş tob olub atılacak âna göre kıyas olına; kalenin muhkemliğinden sorulursa, hâli budur ki zıkr olındı, bir dürlü dahi mülâhaza idüb mübâlağa söylenmiş deyü tasavvur olunmıya ki beyân vâki'idir, bundan gayrı havâyî tobla mancınık hod bizi zebûn etdi, yedi yerden baş tobların kurub beden komayub kırub bir (. . . .) âdem yürütmez oldı, okun ve tüfenğin hod yağmur gibi hesabı yokdur, fikri budur ki, elbette şu kal'e almayınca gitmagüm yokdur diyüb temâm ikdam-ı tâm itmişdür, bir dürlü dahi değıldür, işinde kaviy mübâlağa muhkem düşmendür, teenniyle işini dutub oturyürür, kal'enin hâli ve anlarun fikri budur ki zıkr olundu.... halimüz budur ki şerh olındı ve Kuvâre kalesi dahi muhâsara olunmuştur, suya inüb çkamaz olmuşlar, şöyle biline, bâki fermân sizündür, Kemalü'l-fakir". Vesikanın kenarında şu mühim kayıd bulunmaktadır: "ümüzdir ki, halimüz ulakla devlet eşigine arz olunub derdimize geçerce dermân ola, tahriren fi's-sânî ve'l-işrin min şehri Şevvâl, sene : selâse ve tis'in ve semânmi (Bakınız: Belge V/1 - V/2)".

Bu son mağlubiyete rağmen, Sis (=Kozan) ve Tarsus kalelerini yeniden takviye etmek suretiyle, Memlûk Sultanlığını tehdid eden kilid noktalarını tutan Osmanlıların, Şam Türkmenlerinin gayretleriyle Şam kalesi'nden kaçan Şâh-Budak'a yardıma karar vermeleri, yeni ihtilâfların zuhûruna sebep olmuştur. Nitekim, İbn İyâs'da, Halep Nâibinin telâşına dâir kayıtlar vardır⁷⁹. Bu arada, 894 Cumade'l-Âhırında (=Mayıs 1489) Veziriâzam Davud Paşa'nın, bir memurunu Kayıtbay'a göndermek suretiyle giriştiği sulh teşebbüslerine de işâret etmek isteriz.⁸⁰ Ancak, İbn İyâs'da bulunan bir kayde göre, Kayıtbay, elçi göndermeyi, Osmanlıların Tüccârü'l-Memâlîki⁸¹ serbest bırakmaları ve ellerinde bulundurdukları kalelerin anahhtarlarını yollamaları şartlarına bağlamıştır⁸².

⁷⁹ II, 260.

⁸⁰ Bakınız: es-Şehâvî, 217/b; İbn İyâs, II, 260.

⁸¹ Tüccârü'l-Memâlîk, Memlûk Sultanlığı için Kafkaslardan köle temin etmekle vazifeli memur, bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, s. 31.

⁸² « إذا أطلق تجار الممالك الذين عنده وبعث مفاتيح القلاع التي أخذها كاتبناه في أمر الصلح » bk. II, 260, str. 21., trc., II, 298.

(ii) Dulkadirli - Memlûklu İşbirliği

Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlıların Çukur-Ova'da Memlûklara mağlubiyetleri, Boz - Ok ve Üç - Ok Türkmenleri ile diğer Boy ve Ulusların Memlûklar tarafına geçmelerine sebep olmuştur. Nitekim, Osmanlılara tarafdar olan Dulkadir-Oğlu Alâüddevle Bozkurt Bey, Memlûk Sultanı Kayıtbay ile anlaşıp oğlunu rehine (=kulluk) olarak Mısır'a gönderdiği gibi, kızını da Atabekü'l-Asâkir Emîr Özbek'in oğluna vermiştir.

Alâüddevle Bozkurt Bey'in Memlûklarla anlaşması üzerine, yeni tedbirler almak zorunda kalan Osmanlılar, kendilerine ilticâ eden Şâh-Budak'a yardıma karar vermişler ve bu maksadla Amasya Sancak-Beyi Hızır Bey-Oğlu Mehmed Paşa ile Kayseri Sancak-Beyi Mihâl-Oğlu İskender Bey'i, Karaman Beylerbeyi Mahmud Bey Müstantzar'la birlikde sefere memur etmişlerdir. Ancak, Alâüddevle'nin büyük oğlu olup, Bayezid'in taqlîd (=menşûr) ile Kırşehir hâkimliği yapmış bulunan Şâhruh Bey'i yakalayarak gözlerine mil çeken Şâh Budak'ın Türkmen ümerâsı (=Ulus-Beyleri) ile arası açıldığından⁸³, Elbistan civarında vukua gelen savaşta Şâh-Budak ile işbirliği yapan Osmanlılar yeniden mağlup oldular; Alâüddevle'nin insiyatifi ile kurulan bir tuzağa düşen İskender Bey esir, oğlu ise maktûl düştü. Osmanlı kaynaklarına göre, Şâh-Budak, kardeşi Alâüddevle'nin eline esir düşerek, İskender Bey ile birlikde Kayıtbay'a gönderilmiştir⁸⁴. İbn İyâs ise, Osmanlı Sultanının kendisini öldürmesinden korkan Şâh-Budak'ın Memlûk Sultanına ilticâ ettiğini ve kendisine Mısır'da Asyût'ta iktâ (=timâr) verildiğini iddia etmektedir⁸⁵.

Öte yandan, Mısır'a gönderilen Mihâl-Oğlu İskender Bey hakkında Mısır Memlûklu kaynaklarında mevcut kayıtların ayrı bir hususiyeti vardır. Nitekim, 894 Şa'banında (=Temmuz 1489) esir ve demirler içinde (= *fi'l-hadîd*) Alâüddevle'nin kasdı ile birlikde Dımaşk'a gelen Mihâl-Oğlu İskender Bey'i gören İbn Tûlûn (Şemsüddin Muhammed), bu meşhur Osmanlı akıncısını şöyle târif etmektedir: "O, athî idi, başında, memleketinin âdeti üzere, pek çok altınla çevrili

⁸³ Âşık Paşa-Zâde, s. 235; Sa'deddin, II, 62 v.d.

⁸⁴ Bakınız: es-Sehâvî, 217/b; İbn İyâs, II, 261; *Anonim*, nşr. Fr. Giese, s. 124; Rüstem Paşa, *Tevârih-i âl-i Osman*, Üniversite Ktp. Nr. 2438, 147/b; İbn Kemal, 51/b v.d., Âşık Paşa-Zâde, s. 238.; İdris-i Bitlisî, 546/b.

⁸⁵ II, 261; trc., II, 301.

tartûr taşıyordu, yanında başları yere eğik sancaklar bulunuyordu"⁸⁶. Bir müddet sonra Kahire'ye getirilip halka teşhir edilen bu Osmanlı akıncısı, Kayıtbay'ın emriyle hapsedilmiştir⁸⁷.

Bu arada, Osmanlıların Dulkadırlılara karşı giriştikleri taarruzları önlemek maksadıyla, 895/1490'de, yanında Alâüddevle olduğu halde, yeniden Külek önlerine gelen Atabekü'l-Asâkir Emîr Özbek, Memlûklu elçisi Mamay el-Hâseki'nin Osmanlılar tarafından tevki-fini müteâkip, harekete geçmiş ve Kayseri'yi muhâsara etmiştir⁸⁸. Ancak, Hersek-Oğlu Ahmed Paşa'nın büyük bir kuvvetin başında Karahisar yolundan harekete geçmesi üzerine, Niğde, Ereğli, Lârende (=Karaman) ve Aksaray taraflarını yağmaladıktan sonra, Külek yakınlarına çekildiği gibi⁸⁹, diğer bir Memlûklu kuvveti de Darend'e'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Bununla beraber, Kânsuh el-Fâris'in, Ayas'a tâbi Kuvâre-kalesini muhâsara ile zapt etmesini belirtmek icap eder. Ancak, bu kalenin alınıp tahrip edilmesi neticeyi değiştirmemiştir. Esasen, Kânsuh el-Fâris, bu kale önünde vefât etmiş idi. Hemen belirtelim ki, bu sefer, Câbulât el-Gûri'nin Kayıtbay'a bildirdiği gibi, bir tahrip hareketinden ileri gitmemiştir. Memlûkların, Osman-ili'nde (Anadolu'da) giriştikleri tahrip hareketleri yanında Müslüman kadınlarına revâ gördükleri muameleler, çağdaş müellifler tarafından şiddetle tenkid edilmiştir. Nitekim, İbn Tûlûn, Mısır'a dönen âsi ve serkeş askeri azarlayan Kayıtbay'ın, onlara yaptıkları şeyin faydasızlığını belirttikten sonra, Osman-Oğlu ile arasını daha da bozduklarını söylediğini, kayd eder⁹⁰. İbn İyâs ise, henüz istifâdeye arz olunmamış olan *Bedâyi'ü'l-Umûr fî Veķâyi'i'd-Duhûr* adlı eserinde bu hâdisenin Kayıtbay üzerindeki te'sirini belirtir⁹¹.

⁸⁶ «وهو راكب وعلى رأسه على عادة بلاد طرطور بدائر ذهب كثير وصحبة صنایق منکوسه» bk. nşr. R. H. s. 163, str. 26-27. Ayrıca bk. es-Seķâvî, 217/b.

⁸⁷ Bakınız : İbn İyâs, II, 261.

⁸⁸ Bakınız : İbn İyâs, II, 264; İdris-i Bitlisî, 546/b; Âşık Paşa-Zâde, s. 239.

⁸⁹ «درین اثناء متواتر خبر رسید که لشکر عرب (و) ترک حصار قیصریه کرده از انجا بطرف شهر نیکده گذشته اند و بجهت خرابی ونهب و غارت مملکت قرمان متوجه کشته» bk. İdris-i Bitlisî, 546/b, str. 20-21. Ayrıca bk. İbn Kemal, *Defter VIII*, 54/a; Rüstem Paşa, 148/a.

⁹⁰ «ان السلطان عتب على العسكر حيث جاؤا ولم يعملوا شيئاً بل غلثوا الخواطر بينه وبين» «ابن عثمان بلا فائدة» bk. nşr. R. H. s. 162, str. 19-20; *Mufâkaha*, s. 130, str. 3-4.

⁹¹ Ayasofya Ktp. Nr. 2987, 151/a.

Bu arada, Van Berchem'in, İbn İyâs'ın ismi geçen eserine istinâden, Hersek-Oğlu Ahmed Paşa'nın Kayseri savaşlarında esir düşdüğünü iddia etmesi, şüphesiz, yanlıştır⁹². Mezkûr eserin Ayasofya Kütüphânesinde mevcut nüshasında (Nr. 2987) böyle bir kayid bulunmadığı gibi, hiç bir Doğu veya Batı kaynağında da zikredilmediğini kat'iyetle söyleyebiliriz. Bizim tahminimize göre, bu hata, es-Sehâvî'de mevcut: *تسلم اسکندر أمير اخور كما فعل باين هرسك* (tercümesi : *Emir Âhur, Hersek-Oğlu'na yaptığı gibi İskender'i teslim aldı*) kaydına⁹³ dayanmaktadır.

§ 6. BARIŞ

Bütün bu muvaffakiyetlere rağmen, devam eden savaşlar yüzünden büyük müşküllerle karşı karşıya kalan Memlûk Sultanlığı, yeni tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bilhassa, iyi teşkilâtli bir vergi sisteminden mahrum olduğu için, bunları halkdan zorla te'min eden Kayıtbay'ın⁹⁴, Osmanlıların savaşa devam edeceklerinin anlaşılması üzerine, yeni vergiler tarh etmesi (= *mezâlim*)⁹⁵, devrin müellifleri tarafından şiddetle tenkid edilmiştir.

Öte yandan, Osmanlılara karşı Napoli Kralı ile anlaşan Kayıtbay'a⁹⁶ bir tehdid mektubu gönderen Bayezid'in bizzât sefere çıkması bahis konusu olduğundan, Padişah'ın Otağı Beşiktaş'a nakledilmiş ve Üsküdar'a geçme hazırlıkları başlamış idi⁹⁷.

Bununla beraber, mütamadî mağlubiyetlerden müteessir olan devlet ricâlinin teşebbüsleri ile hareket ettiği anlaşılan ülemâdan

⁹² Bakınız : not. 51.

⁹³ 217/b, str. 12-14.

⁹⁴ Çerkes Sultanlarının, bu gibi hallerde evkafdan borç aldıkları gibi, muvakkat kaydiyle de, tüccârların paralarına el koydukları, Ya'kubî Patriği ile Haham-Hâne Reisi'nden para talep ettikleri, nihâyet, din adamlarını muayyen bir meblâğ ödemeğe mecbur ettikleri anlaşılmaktadır.

⁹⁵ Kaynaklarda, şer'î olmayan vâridatın başında, mukûs ve rusûm ile birlikte zikredilen el-mezâlim (*el-mukûs ve'l-mezâlim ve'r-rusûm*)i kaldıran sultanların bu hareketi, onların bâriz meziyetlerinden biri olarak belirtilmektedir. Meselâ bk. Mucirü'd-Dîn el-'Uleymî (ölm. 1521), *el-Unsu'l-Celil*, Bulak, 1283, II, 441. Kudüs'deki vergi ibtali ile ilgili bir kitâbe hakkında bk. *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum, Seconde partie: Syrie du Sud*, t. I., *Jerusalem-ville*, par M. van Berchem, s. 297. Kayıtbay hak. bk. İbn İyâs, II, 301.

⁹⁶ Fray Antonio Agapida (*TOEM*, I, s. 214).

⁹⁷ Bakınız : *Anonim*, yazılışı; 896/1491, Belediye Ktp., M. Cevdet Yazm. Nr. K. 255, s. 206; *Anonim*, Üniversite Ktp. Nr. 3704, 112/a; İdris-i Bitlisi, 547/a.

Molla Arap (Arabça kaynaklarda: *eş-Şeyh 'Arab*) denmekle tanınan Müfti (= *Müfti-i zamân*) Alâüddin Ali el-Arabî⁹⁸, daha önce, Ebu-bekir adındaki kasdını Mısır'a göndererek, başda Atabekü'l-Asâkir Emîr Özbek olduğu halde Memlûk ümerâsını sulha imâle etmiş⁹⁹, savaşın tehlikelerini arz ederek Padişahı seferden alıkoymuştur. Esasen, bu sırada İstanbul'a kadırgalarla gelip bir nüsha Kelâm-ı Kadîm ve bâzı hadîs kitablarından ibâret hediyeleri Bayezid'e takdim eden Tunus Emîri el-Mütevekkil 'ala'allah 'Osmân'ın elçisi, bir darâ'at-nâme (= şefâat-nâme) ile tavassutta bulunmuş ve Tunus'un, İspanyollar tarafından hücumu uğradığı şu sırada, iki Müslüman devlet arasında sulh yapılması için Emîrin ricâsını arzetmiş idi¹⁰⁰. Öte yandan, Memlûk elçisi Mamay el-Ĥâseki'nin, Çukur-Ova'nın Mekke ve Medine vakfı olduğunu belirterek giriştiği teşebbüsler, müspet bir netice vermiş görünmektedir¹⁰¹. Nitekim, Memlûkların Anadolu'da giriştikleri tahribata mukabil, İstanbul'da mevkuftutulan Mamay el-Ĥâseki, yanında Bursa Kadısı Şeyh Ali Çelebî olduğu halde, Kahire'ye gönderildi¹⁰².

Eserini 929 (= 1522) da yazmış olan İbn Fahdî'l-Mekkî (eş-Şeyh el-Muhaddîş Cârullâh) ye göre, Osmanlı elçisi Molla Ali ile Hatib-Zâde el-İzniķî'dir. Bu sonuncusu, padişahın babasının imâmı ve zamanında da Bursa Kadısı idi. Müellifin mühim olan bu kaydını, ilk defâ olarak, aynen neşrediyorum :

« وكان الرسول القادم بالصلح ملا علي بن احمد بن محمد بن ايوب السلمو الاصل ثم العثماني حق وخطيب زاده الازنيقي امام السلطان في زمان والده وقاضي برصافي زمانه وذلك في جمادى الثاني bk. *el-Cevâhiru'l-Ĥisân fî Menâķibi's-Sultan Süleymân b. 'Uşmân*, Arap. yazm. Dârü'l - Mesnevî Ktp. Nr. 360, 34/b, str. 9- 12.

⁹⁸ Menşe itibarile Haleb'li olan Mevlânâ Alâeddin Ali-i Arabî (ölm. 901/1496) hakkında bk. *Şekâyiku'n-Nu'mâniyye*, trc. Mecdî, İstanbul, 1281, s. 171-176.

⁹⁹ « وقال الشيخ علاء الدين البصروي في ذيله : « وفي أواخر جمادى الأولى منها وصل قاصد أرسله الشيخ حرب عالم بلاد الروم ليس في بلاد الروم أعلم منه والقاصد اسمه أبو بكر ، فذكر القاصد (26/b) أن شيخه والعلماء وأرباب الوجوه ليسوا راضين بفعل ابن عثمان ومعاداته لأهل هذه البلاد وأن الضرورة حصلت لهم فان الكفار طغفوا حيث رأوا المسلمين يقاتل بعضهم بعضا وأشاروا بالصلح فاجابه أزيك والأمراء : إنا نحن متوجهون حيث رسم لنا السلطان وأنت أذهب إلى السلطان فإن رسم بالصلح فيكون ونحن هناك مجتمعون عليه ثم توجه القاصد إلى مصر . »

bk. İbn Tûlûn, *Mufâkaha*, s. 132, str. 2 - 9.

¹⁰⁰ Bakınız: İdris-i Bitlisî, 547/b.

¹⁰¹ Bakınız: Âşık Paşa-Zâde, s. 240.

¹⁰² Bakınız: İbn Tûlûn, nşr. R. H. s. 161; İbn İyâs, II, 270; trc., II, 317.

Kayıtbay tarafından hürmetle kabul edilen Osmanlı elçisi, uzun müzakerelerden sonra, gelirlerinin mukaddes mahallere (=Haremeyn-i Muhteremeyn) tahsisi kabul edilen Adana ve Tarsus'un anahtarlarını takdim etti¹⁰³. Bundan sonra, başda Mihal-Oğlu İskender Bey olmak üzere, Kahire'de mevkuf bulunan Osmanlı esirlerini salıveren Kayıtbay'ın, bilmukabele, Emîr Câmbulât b. Yaşbek'i, elçilikle Osmanlı Padişahı'na gönderdiği anlaşılmaktadır¹⁰⁴. Nitekim, İstanbul'a gelen müstakbel Memlûk Sultanı Emîr Câmbulât, bir çok siyasî teşebbüslerde bulunmuş, müteâkiben, yanında Şeyh Bedreddin b. Cum'a olduğu halde, İstanbul'a gelen Mamay el-Ĥâsekî, aynı siyâseti devam ettirmiştir. Memlûklu elçileri, Tunus elçisinin de yardımıyla sulh akdine muvaffak olmuşlardır.

Hâdiselere çağdaş Osmanlı müellifi İbn Kemal'den anlaşıldığına göre, barış sonunda Kûlek-Hisarı sınır kanul edilerek Çukur-Âbâd (=Çukur-Ova), eskiden olduğu gibi, Şam'a ilhak edilmiştir¹⁰⁵. Öte yandan, XVII. yüzyılın ikinci yarısında, yanında Şam-Türkmenleri Ağası olduğu halde (=şohbetu âğatı Türkmân mine'ş-Şam) Kûlek-Kalesi'ne gelip Kozluk-Hân'da geceleyen Antakya Patriki Macarius, Ak-Köprü (=ey cisru'l-ebyağ)nün, Çerkeslerle Osmanlılar arasında hudud olduğunu kaydeder¹⁰⁶.

Öyle anlaşılıyor ki, Cem'in sebep olduğu siyasî buhran yüzünden müşkül durumda bulunan Osmanlılar¹⁰⁷, Halil Bey (ölm. 1511)'in Ramazan-Oğullarının başına geçip, Memlûklarında tasvibi ile, Ada-

¹⁰³ Bakınız: İbn İyâs, II, 270.

¹⁰⁴ Bakınız: İbn İyâs, II, 271; trc., II, 319; İbn Tûlûn, nşr. R. H. s. 160; *Mufâkaha*, s. 142; Angiolello, s. 190; İbn Fahdî'l-Mekkî, *el-Cevâhiru'l-Ĥisân*, 35/a.

¹⁰⁵ «چقورآباد دیاری که شامه ملحق اولوب قدیم الایام ده اولی کلدوی اوزرینه کولک» «حصاری صنور اولدی» *Defter VIII*, 54/b, str. 28-29. Halbuki, Memlûk Sultanlığı teşkilâtında, Tarsus, Adana, Halep Nâibu's-Saltanalığı'na bağlı idi, bk. Kalkaşandî, *Şubhu'l-A'sâ*, IV, 215 v.d., VII, 172-5. Krş. W. Popper, *Egypt and Syria under the Circassian Sultans, 1382-1468.*, *Systematic Notes to Ibn Taghrî Birdî's Chronicles of Egypt*, Berkeley-Los Angeles, 1955, s. 16 v.d.

¹⁰⁶ Bakınız: *Ruhle*, Bibl. Nat. Fonds Arap. Nr. 6016, 12/b. Trc: Belfour, *Macarius of Antioch, Travels of Macarius...*, *Written by Paul of Aleppo*, London, 1829-36.

¹⁰⁷ Bakınız: Angiolello, s. 189-190. Ayrıca bk. L. Thuasne, *Djem-Sultan*, Paris, 1892, s. 243, 244, 264.

na¹⁰⁸ ve Tarsus'a¹⁰⁹ hâkim olmasını kabul ettikleri gibi, anlaşma gereğince, adları geçen şehirlerin Haremeyn evkafı vâridâtını, kendi gemilerile Ayas'dan İskenderiye'ye götürmüşlerdir¹¹⁰.

¹⁰⁸ 930/1524 dan sonra yazıldığına işaret ettiğimiz 450 numaralı *Tapu Defteri*'ne göre, Kayıtbay Kanununun tatbik edildiği Adana'nın mahalleleri şunlardır: *Mahalle-i Bâb-ı Tarsus*, *Mahalle-i Keçeci*, *Mahalle-i Çukur-Mescid*, *Mahalle-i Mescid-i Saclı Ahmed*, *Mahalle-i Cuma Mescid*, *Mahalle-i Veled-i Kantar* (= *Kantar-Oğlu* veya: *Mescid-i Ebubekir*), *Mahalle-i Debbâgân*, *Mahalle-i Hacı Fakih-Oğlu*, *Mahalle-i Yukarı (Nam-ı diğer Hamid Hacı)*, *Mahalle-i Kara Sofu (nam-ı diğer Ahîlu)*, *Mahalle-i Kadı Mescid*, *Mahalle-i Zâviye-i Baraş Fakih*, *Mahalle-i Akça-Mescid*, *Mahalle-i Kassârcılar*, *Mahalle-i su-gedüğü*, *Mahalle-i Câmi-i Cedid-i Halil Bey*, s. 1 - 11.

¹⁰⁹ Aynı Deftere göre, Tarsus'un mahalleleri: *Mahalle-i Deniz-Kapusu*, *Mahalle-i Kilisa Mescid*, *Mahalle-i Bayramlı*, *Mahalle-i Veled-i Kazzâz*, *Mahalle-i Mama Paşa*, *Mahalle-i Câmi'ü'n-Nûr*, *Mahalle-i Boyacı Ömer*, *Mahalle-i Debbâghâne*, *Mahalle-i Çomak*, *Mahalle-i Urfalı*, *Mahalle-i Adana-Kapusu*, *Mahalle-i Tahtalı Mescid*, *Mahalle-i Mescid-i Kilisa*, *Mahalle-i Mahkeme-i Mescid*, *Mahalle-i Abdî Halife*, *Mahalle-i zâviye-i Şeyh Muhyüddin (Cemâat-ı Süfiyân-ı Halvett)*, *Mahalle-i Kilisa Câmi*, s. 493-503.

¹¹⁰ Nitekim, 903/1498'de, Kemal Reis, Mekke ve Medine vakıf malını İskenderiye'ye gemilerle götürüp, buranın Beyine teslim ettiği anlaşılmaktadır. bk. Âşık Paşa-Zâde, s. 250-251; İbn Kemal, *Defter VIII*, 76/a. Hadîdi'de ise bu sefer :

« فِرِسْتَادِنِ سُلْطَانِ بَايَزِيدِ بَهْ اِسْكَتَنْدَرِيَّهْ اَزْ دَرِيَا بَرَايِ بُرْدَنْ مَالِ
 « başlığı altında belirtilmektedir :

كَمِيَلَرِ حَاضِرِ اَيْدِي بِنْدِي اَشْدِي
 وَارُبْ اِسْكَتَنْدَرِيَّهْ اِرْشِدِي
 بَكِيْنَهْ مَالِي خُوشْ تَسْلِيْمِ اِتْدِي
 تَمَسْكَ اَلْدِي اَنْدَنْ دُنْدِي كِتْدِي

Bk. 176/b, str. 11-14. 913/1507 'de, Yakın-Doğu'da *Reisü'l-Mücâhidini'l-Murâbüfîn fi'l-İslâm* olarak tavsif edilen Kemal Reis (ölm. 917/1511), yeniden İskenderiye'ye gittiği sırada, Kahire'ye kadar uzanarak Memlûk Sultanı Kânsuh el-Gürî ile de görüşmüş ve bu Memlûklü Sultanı'nın iltifâtına nâil olmuştur. Bakınız: İbn İyâs, *Bedâ'iu'z-Zuhûr*, nşr. Muhammad Mustafa, Kahire, 1379/1960, IV, 119, str. 16-17.

